

TAMPEREEN
AMMATTIKORKEAKOULU

ASIANOMISTAJAN OIKEUDET JA VELVOL- LISUUDET PARISUHDEVÄKIVALTARIKOS- TEN TODISTELUSSA

Saara Seppänen

Opinnäytetyö
Marraskuu 2017
Liiketalouden koulutusohjelma
Oikeudellinen asiantuntijuus

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutusohjelma
Oikeudellinen asiantuntijuus

SEPPÄNEN SAARA

Asianomistajan oikeudet ja velvollisuudet parisuhdeväkivaltarikosten todistelussa

Opinnäytetyö 43 sivua, joista liitteitä 2 sivua
Marraskuu 2017

Tämän opinnäytetyön ensimmäisenä tavoitteena oli selvittää asianomistajan oikeudet ja velvollisuudet parisuhdeväkivaltarikosten todistelussa. Vuonna 2016 toteutettu todisteluun liittyvä lakimuutos mullisti oikeudenkäymiskaaren säädökset ja vaikutti hyvin ratkaisevasti parisuhdeväkivaltarikosten todisteluun. Uudistuksen myötä asianomistajaa, jolla on vaatimuksia, kohdellaan asianosaisena ja asianomistajaa, jolla ei ole vaatimuksia, kohdellaan todistajana. Todistajia koskevaa lähiomaisten vaitiolo-oikeutta laajennettiin niin, että entistä useammalla on oikeus kieltäytyä todistamasta vedoten rikoksesta epäillyn ja todistajan väliseen suhteeseen. Parisuhdeväkivalta tapahtuu usein yksityisessä paikassa, jolloin asianomistaja saattaa olla ainut todistaja tapahtuneelle. Kieltäytymisoikeutta käytettäessä rikosta on hankala näyttää toteen. Opinnäytetyön toinen tutkimuskysymys selvitti suojaako todistelu-uudistus parisuhdeväkivallan uhria tosiasiallisesti. Tutkimusmenetelmänä oli pääosin lainopillinen tutkimus, mutta työtä varten toteutettiin pienimuotoinen kysely syyttäjille todistelu-uudistuksen vaikutuksesta heidän työhönsä rikosvastuun toteuttajina. Opinnäytetyössä oli siis myös empiirinen laadullinen tutkimus.

Asianomistajan asema rikosasiassa ja aseman myötä oikeudet ja velvollisuudet todistelussa riippuvat tämän esittämistä vaatimuksista. Asianosaisasianomistajalla on muun muassa negatiivinen totuusvelvollisuus ja erilaiset oikeudet kieltäytyä tulemasta kuulluksi todistelutarkoituksessa, jonka myötä hänen esitutkintakertomustaan voidaan tietyissä tapauksissa lukea. Asianomistajaa, jolla ei ole vaatimuksia, kohdellaan todistajana. Todistajaa taas koskevat eri säännökset kuten oikeus kieltäytyä todistamasta lähiomaistaan vastaan. Tämä läheisen vaitiolo-oikeus voidaan lakimuutoksen myötä kuitenkin murtaa lähisuhdeväkivaltatapauksissa, joissa voidaan epäillä rikoksesta epäillyn painostavan uhria olemaan hiljaa.

Laki pyrkii suojaamaan uhria, mutta antaa kuitenkin uhrille vaitiolo-oikeuden myötä mahdollisuuden vaikuttaa rikosvastuun toteutumiseen, mikäli näyttöä ei ole saatu kasaan tarpeeksi. Näytön keräämiseen kuluva aika pitkittää rikosprosessia. Todistelu-uudistuksen myötä laissa on myös määrittelemättä esimerkiksi lähisuhteen luonne, eli se kenelle vaitiolo-oikeus kuuluu. Opinnäytetyössä tuodaan siis myös todistelu-uudistuksen ongelmakohdat esiin parisuhdeväkivallan todistelun näkökulmasta. Johtopäätöksenä esitellään kootusti parisuhdeväkivaltarikoksen asianomistajien oikeudet ja velvollisuudet parisuhdeväkivaltarikosten todistelussa sekä huomioidaan lakimuutoksen aiheuttamat ristiriidat uhrin kannalta.

Asiasanat: parisuhdeväkivalta, asianomistaja, todistelu

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Bachelor of Business Administration
Legal Studies

SEPPÄNEN SAARA

The Complainant's Rights and Obligations in the Presentation of Evidence in a Legal Case of Partner Abuse.

Bachelor's thesis 43 pages, appendices 2 pages
November 2017

The first objective and the first research question of this study was to examine the complainant's rights and obligations in the presentation of evidence in a partner abuse. Violence between partners usually suffers from the lack of evidence, because it has happened between two persons. There are rarely outside witnesses and therefore the complainant's story of what happened is usually the most important evidence. The problem is that the complainant has the right to remain silent about the incident in certain cases, which makes it more difficult to verify the offence. This right to remain silent is one of the rights that the complainant has in the presentation of evidence. The complainant also has obligations, e.g. the obligation to tell the truth. On the other hand, in some occasions he has the right not to contribute for vindication.

The trial legislation and its regulations for the presentation of evidence changed last year. The reformed law e.g. extended the witness's right to remain silent if one has a relationship with the defendant. Therefore, more people have the right to remain silent and it is hard to find evidence of the offence. Because of this new legislation, the court of justice is also entitled to break this right to remain silent if there is a doubt that the defendant pressurizes the complainant to be silent.

The second research question was about the new legislation and if it really protects the victim from relationship violence. It is easy to misinterpret the legislation because it is not precise and it leaves a lot to be decided by the court. The court of justice can e.g. break the right to remain silent but the law does not tell what kind of evidence must be shown about the complainant's pressure. The data were collected by mainly using a legal study but it also has a small empirical qualitative study, because a small enquiry was carried out to find how these rights and obligations in the presentation of evidence affect the prosecutor's work.

The findings indicate that the complainant has different rights and obligations in the presentation of evidence of partner abuse, depending on his procedural position in the case. The new legislation on the presentation of evidence is difficult and it will be defined in judicial custom. The new legislation has been criticized for its diffuse intelligibility. These changes in the law definitely need more studies on the interpretation of the legislation.

Key words: partner abuse, trial legislation, defendant, complainant

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
1.1	Opinnäytetyön tausta, tarkoitus ja kysymyksenasettelu	6
1.2	Tutkimusmenetelmät ja -aineistot.....	7
1.3	Opinnäytetyön rakenne	8
2	PARISUHDEVÄKIVALTA	9
2.1	Mitä parisuhdeväkivalta on?	9
2.2	Parisuhdeväkivaltarikokset Suomessa	10
3	LAINSÄÄDÄNTÖ	12
3.1	Rikoslain kokonaisuudistus	12
3.2	Vuoden 2005 uudistus	13
3.3	Lievän pahoinpitelyn syyteoikeuden muutos	13
3.4	Vuoden 2016 todistelu-uudistus	14
4	PARISUHDEVÄKIVALLAN TODISTELU	16
4.1	Asianomistajan määrittely	16
4.2	Asianomistaja asianosaisena.....	17
4.3	Asianomistaja todistajana	18
4.4	Esitutkintakertomuksen hyödynnettävyys	21
4.4.1	Vastakuulustelu-oikeus ja siihen liittyvät ongelmat.....	23
4.5	Muu näyttö	24
4.5.1	Oikeuskäytäntöä muusta näytöstä	25
4.6	Asianomistajan oikeus suojaukseen pääkäsittelyssä.....	27
5	TODISTELU-UUDISTUS, HYVÄ VAI PAHA?.....	29
5.1	Pohdinta todistelu-uudistuksesta.....	29
5.1.1	Lähisuhteen laajempi määrittely	29
5.1.2	Asianomistajan aseman määrittely.....	30
5.1.3	Vaitiolo-oikeuden murtamiseen liittyvät ongelmat.....	31
5.1.4	Uhrin turvaaminen	33
5.2	Todistelu-uudistus syyttäjän näkökulmasta	33
5.2.1	Syyttäjille tehdyn kyselyn toteutus	33
5.2.2	Kyselyn vastaukset.....	34
6	POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	37
	LÄHTEET.....	39
	LIITTEET	42
	Liite 1. Kyselylomake syyttäjille 1(2)	42

LYHENTEET JA TERMIT

HE	Hallituksen esitys eduskunnalle
ETL	Esitutkintalaki 22.7.2011/805.
OK	Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4.
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689.
RL	Rikoslaki 19.12.1889/39.
LaVM	Lakivaliokunnan mietintö
OMML	Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja
KKO	Korkein oikeus
HO	Hovioikeus

1 JOHDANTO

1.1 Opinnäytetyön tausta, tarkoitus ja kysymyksenasettelu

Tämä opinnäytetyö käsittelee parisuhdeväkivaltarikosten asianomistajien oikeuksia ja velvollisuuksia todistelussa. Oikeudenkäymiskaaren (OK, 4/1734) vuoden 2016 alusta voimaan tulleen todistelu-uudistuksen vuoksi myös parisuhdeväkivallan todistelu muuttui. Uudistuksen myötä muun muassa epäiltyyn läheisyydessä olevan todistajan vaitiolo-oikeus laajeni niin, että jatkossa nykyisen ja entisen aviopuolison lisäksi myös avopuoliso voi kieltäytyä todistamasta. Uudet säännökset vaikuttavat eniten parisuhdeväkivallan asianomistajaan, joka ei esitä vaatimuksia, sillä häntä kohdellaan todistajana. Asianomistajaa jolla on vaatimuksia, kohdellaan asianosaisena ja tällä on näin ollen asianosaista koskevat oikeudet ja velvollisuudet todistelussa. Asianomistajan vaatimuksien perusteella määrääytyvä asema vaikuttaa muun muassa totuusvelvollisuuteen ja todistajana kuultavan läheisen vaitiolo-oikeuden murtamiseen. Parisuhdeväkivaltarikoksissa uhria kuullaan lähes aina todistelutarkoituksessa, sillä muita todisteita tapahtuneesta ei välttämättä ole. Mikäli tällä ei vaatimuksia ole, vaitiolo-oikeuden laajennuttua vaarantuu myös parisuhdeväkivaltarikostapauksissa ratkaisevan näytön esittäminen tuomioistuimessa. Uhri on voinut esitutkinnassa kertoa tapahtuneesta hyvinkin avoimesti ja esittää vaatimuksia rikoksesta epäiltyä kohtaan. Ajan kuluessa hän voi kuitenkin muuttaa mieltään, perua vaatimukset ja kieltäytyä todistamasta pääkäsittelyssä. Toisaalta kuitenkin todistamisesta kieltäytyvän aiempia lausuntoja voidaan lakiuudistuksen myötä käyttää aiempaa helpommin näyttönä. Lakiin lisättiin myös tuomioistuimelle oikeus murtaa vaitiolo-oikeus, mikäli on aihetta epäillä, ettei todistajana oleva rikoksen uhri ole itse päättänyt vaitiolo-oikeuden käyttämisestä. (Karjalainen 2016, 2.) On kuitenkin vaikeaa arvioida, missä tilanteessa uhria painostetaan ja milloin vaitiolo-oikeuden murtaminen tosiasiallisesti parantaa uhrin asemaa. Epäilty voi myöhemmin rangaista uhria kotiooloissa, jolloin väkivaltakierre jatkuu.

Todistelu-uudistus pyrkii nykyaikaistamaan lakia ja samalla suojaamaan parisuhdeväkivallan uhreja tekijöiden painostukselta, jotta puuttuminen parisuhdeväkivaltaan olisi helpompaa myös tuomioistuimien avulla. Käytännössä uhri joutuu ristiriitaiseen tilanteeseen joutuessaan valitsemaan läheistä ihmistä vastaan todistamisen, eikä todistelun avulla

saatu näyttö välttämättä ole luotettavaa. Parisuhdeväkivaltarikokset ovat valitettavan yleisiä ja toisaalta myös hyvin erityislaatuista verrattuna tavallisiin väkivaltarikoksiin. Uhrin ja tekijän välinen suhde toisiinsa saattaa vaikeuttaa asian selvittämistä ja väkivaltaan puuttumista, sillä he ovat usein jollain tapaa riippuvaisia toisistaan.

Työn ensisijaisena tarkoituksena on selvittää parisuhdeväkivaltarikoksen asianomistajan oikeudet ja velvollisuudet todistelussa. Työ tuo esiin parisuhdeväkivaltarikosten erityislaatuista. Ensin avataan tutkimuskysymystä pohjustaen parisuhdeväkivaltarikoksiin puuttuvaa lainsäädäntöä, jonka jälkeen pohditaan parisuhdeväkivaltarikoksen asianomistajan aseman merkitystä todistelussa riippuen siitä, kohdellaanko tätä asianosaisena vai todistajana. Vaatimuksia esittävää asianomistajaa kohdellaan asianosaisena ja ilman vaatimuksia olevaa asianomistajaa todistajana. Prosessioikeuden kannalta tällä on hyvinkin paljon merkitystä, sillä asianomistajan oikeudet ja velvollisuudet vaihtelevat asianosaisena ja todistajana. Tutkimuskysymyksenä on: Mitä oikeuksia ja velvollisuuksia asianomistajalla on parisuhdeväkivaltarikoksien todistelussa?

Työn toisena tarkoituksena on selvittää oikeudenkäymiskaaren 17 luvun lakimuutoksen hyvät ja huonot puolet parisuhdeväkivallan rikosvastuun toteutumisen kannalta. Todistelu-uudistus muuttaa uhrin asemaa sekä mahdollisesti vaikeuttaa näytön saamista. Toisena tutkimuskysymyksenä onkin: Parantaako todistelu-uudistus tosiasiallisesti uhrin asemaa parisuhdeväkivaltarikoksissa?

1.2 Tutkimusmenetelmät ja -aineistot

Tutkimusmenetelmä on pääosin lainopillinen tutkimus, mutta osittain myös empiirinen laadullinen tutkimus, sillä työtä varten on koottu pienimuotoinen kysely todistelu-uudistusten vaikutuksista syyttäjien näkökulmasta. Kyselyn tuloksia käydään läpi todistelu-uudistuksen pohdintaosiossa. Aineistona työssä käytetään kyselyn lisäksi ensisijaisesti aiheeseen liittyvää lainsäädäntöä, hallituksen esityksiä, korkeimman oikeuden, hovioikeuksien ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuja ja ennakkopäätöksiä. Lisäksi hyödynnetään muita virallislähteitä, kuten oikeusministeriön julkaisuja ja mietintöjä. Tutkimusaineistoon kuuluu myös tutkielmia, lainopillista kirjallisuutta, pro gradu -tutkielma sekä lakiasiantuntijoiden artikkeleita.

1.3 Opinnäytetyön rakenne

Johdanto käsittelee opinnäytetyön taustaa, tarkoitusta, tutkimusmenetelmää ja -aineistoa. Toisessa luvussa kerrotaan yleisesti parisuhdeväkivallasta, sen vaikutuksista ja yleisyydestä Suomessa. Kolmas luku käsittelee lainsäädännön kehitystä ja sen tarjoamia keinoja parisuhdeväkivaltaan puuttumiseen. Neljännessä luvussa pureudutaan parisuhdeväkivaltarikosten todisteluun eli käsitellään asianomistajan aseman vaikutusta todisteluun, esitutkintamateriaalin hyödynnettävyyttä, muun näytön kuin henkilötodistelun hyödyntämistä sekä asianomistajan oikeutta suojaukseen todistelutarkoituksessa kuultaessa. Seuraavassa luvussa pohditaan todistelu-uudistuksen vaikutuksia ja käydään läpi kyselyn avulla saatua materiaalia. Tämän jälkeen opinnäytetyön johtopäätökset kootaan yhteen.

2 PARISUHDEVÄKIVALTA

2.1 Mitä parisuhdeväkivalta on?

Parisuhdeväkivalta tarkoittaa seurustelukumppaniin, avo- tai aviopuolisoon kohdistuvaa väkivaltaa, jonka tekijänä on parisuhteen toinen osapuoli. Parisuhdeväkivallaksi luetaan tyypillisesti henkinen, fyysinen ja seksuaalinen väkivalta sekä eron jälkeinen vainoaminen. Henkinen väkivalta voi olla esimerkiksi nimittelyä, haukkumista, kontrollointia ja nöyryyttämistä. Fyysinen väkivalta taas on konkreettista väkivallan käyttöä tai esimerkiksi sillä uhkaamista estäen tai tönien. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2015.) Seksuaalinen väkivalta tarkoittaa mm. raiskausta, pakottamista seksuaaliseen tekoon tai hyväksikäyttöä (Väestöliitto 2017).

Parisuhdeväkivalta on uhrille erityisen hankalaa, sillä väkivallan tekijä on uhrille läheinen henkilö, jonka kuuluisi rakastaa, pitää huolta ja olla turvallinen. Uhri syyllistää usein teosta itseään ja häpeää tapahtunutta. Väkivalta tyypillisesti lisääntyy ja muuttuu entistä pahemmaksi. Se voi muuttaa muotoaan esimerkiksi fyysisestä henkiseksi. Tyypillistä parisuhdeväkivallalle on myös sen aaltoilevuus, jolloin suhteessa on rauhallisempia kausia ja sitten taas rajumpaa väkivaltaa. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2015.)

Parisuhdeväkivallan uhrin toivovat väkivallan loppuvan, sillä se traumatisoi pahasti. Uhrin itsetunto ja fyysinen terveys huonontuvat ja traumatisoivien kokemusten jälkeen niitä on entistä vaikeampi jakaa muille. (Kaitue, Noponen & Slåen 2007, 23.) Väkivaltaisesta parisuhteesta lähteminen koetaan usein hankalaksi. Syynä voi olla taloudellinen riippuvuus, omasta kodista lähtemisen vaikeus tai ei haluta jättää lapsia väkivaltaiselle puolisolle. Uhri ei välttämättä myöskään tiedä mistä hakea apua ja minkälaista tukea hän saisi. Suurimpana ongelmana on yleensä kuitenkin suuri pelko väkivallan pahentumisesta eroilmoituksen jälkeen, sillä suhteesta lähteminen voi aiheuttaa uhkailua ja jopa uhkailujen toteuttamista. Erotilanne on tutkimusten mukaan usein hyvin väkivaltainen. (Niemi-Kiesiläinen 2004, 43.)

2.2 Parisuhdeväkivaltarikokset Suomessa

Parisuhdeväkivalta on valitettavan yleistä, mutta piiloutuvaa rikollisuutta, sillä se tapahtuu yleensä suljettujen ovien takana muiden katseilta piilossa. Poliisin tilastojen avulla voidaan saada jonkinlaista osviittaa parisuhdeväkivallan yleisyydestä Suomessa, mutta usein tapahtuneesta väkivallanteosta ei haluta tehdä ilmoitusta, jolloin se ei myöskään tilastoidu. Poliisi saa tietoonsa keskimäärin 10 prosenttia naisiin ja kolme prosenttia miehiin kohdistuneesta parisuhdeväkivallasta. (Danielsson & Salmi 2013, 1.) Vuonna 2002 poliisille ilmoitettiin alle 3000 perheväkivaltatapausta, joista samassa taloudessa asuvien pahoinpitelyjä oli vain 1800. Helsingin poliisi tilastoi kuitenkin kolmanneksen kaikista kotihälytyksistä liittyvän parisuhdeväkivaltaan vuonna 1998. (Niemi-Kiesiläinen 2004, 31.) Viime vuosina poliisi on tilastoinut perheväkivaltaa vielä aiempaa enemmän, sillä joka viides kotihälytys liittyy lähisuhdeväkivaltaan. Rikosilmoituksia tehdään kuitenkin edelleen harvoin, sillä lähisuhdeväkivallasta on kirjattu vain 4000-5000 rikosilmoitusta, joista 3000 on parisuhdeväkivaltaa. (HE 78/2010, yleisperustelut, jakso 2.1.) Jälkimmäiset luvut avaavat hyvin parisuhdeväkivallasta vaikenemista, sillä perheväkivaltaa on olemassa, vaikka tapauksista tehdäänkin harvoin rikosilmoituksia. Väkivalta on myös yleensä jatkunut poliisin tietoon tullessa jo pidempään; Englannissa tehdyn arvion mukaan poliisiin otetaan yhteyttä keskimäärin 35 lyöntikerran jälkeen (Kaitue, Noponen & Slåen 2007, 28).

Vuonna 2012 tehdyn kansallisen rikosuhritutkimuksen mukaan jopa kymmenen prosenttia naisista ja kuusi prosenttia miehistä, jotka elävät parisuhteessa, ovat joskus joutuneet nykyisen kumppaninsa väkivallan kohteeksi. Parisuhdeväkivaltaa kuluneen vuoden aikana ovat kokeneet neljä prosenttia naisista ja kaksi prosenttia miehistä. Naiset kokevat siis jonkin verran enemmän väkivaltaa parisuhteissa. (Danielsson & Salmi 2013, 2.) Miesten väkivalta aiheuttaa useammin vakavampia vammoja, sillä miehet ovat yleensä vahvempia. 2000 -luvun vaihteessa poliisille tilastoiduista perheväkivallan uhreista 79 prosenttia oli naisia (Niemi-Kiesiläinen 2004, 33). Vammaa aiheuttamattoman väkivallan osalta ero miesten ja naisten välillä ei ole kuitenkaan tilastollisesti merkitsevä (Danielsson & Salmi 2013, 2).

Pitkään jatkuva väkivalta pahenee ajan myötä ja sisältää väkivallan eri muotoja pelkän fyysisen väkivallan lisäksi. Tyypillisesti toinen osapuoli kontrolloi toista, jolloin väkivaltaan puuttuminen on entistä hankalampaa, sillä uhrilla ei ole mahdollisuutta hakea apua.

Jatkuessaan parisuhdeväkivalta johtaa usein kuolemaan, sillä vuosittain noin 20-30 naista ja 1-4 miestä kuolee puolisonsa uhrina Suomessa (Niemi-Kiesiläinen 2004, 35). Suuret kuolleisuusluvut johtuvat siitä, ettei parisuhdeväkivaltaan puututa tarpeeksi ajoissa. Poliisi ei tilastoi kaikkia perhe- ja parisuhdeväkivaltatapauksia, jolloin valtaosa jää pimentoon. (Niemi-Kiesiläinen 2004, 46.) Kolme prosenttia miehiin ja kymmenen prosenttia naisiin kohdistuneesta parisuhdeväkivallasta ilmoitettiin poliisille (Danielsson & Salmi 2013, 5).

3 LAINSÄÄDÄNTÖ

Rikoslaisissa (RL, 39/1889) rangaistavia parisuhdeväkivallan muotoja voivat olla erilaiset henkeen ja terveyteen kohdistuvat, yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaukseen, vapauteen kohdistuvat ja seksuaalirikokset. Parisuhdeväkivallan erityinen luonne on otettu huomioon rikoslainsäädännössä 1990 -luvulta lähtien. Parisuhdeväkivaltaan puuttuminen on sen erityisluonteisuuden vuoksi hankalaa, mutta hyvin tärkeää. Tässä opinnäytetyössä keskitytään pääasiassa pahoinpitelyyn parisuhdeväkivallan muotona, sillä se on yleisin parisuhdeväkivallan muoto. (Niemi-Kiesiläinen 2004, 82.)

3.1 Rikoslain kokonaisuudistus

Niin yleisellä kuin yksityiselläkin paikalla tapahtuva väkivalta on nykyään rikos ja näin ollen rangaistava teko. Näin ei ole aina ollut, sillä ennen vuotta 1995 pahoinpitely oli virallisen syytteen alainen rikos vain julkisella paikalla. Yksityisellä paikalla tapahtunut tärkeää lievempi pahoinpitely katsottiin yksityisasiaksi, jonka syyteoikeus oli vain asianomistajalla, eli virallinen syyttäjä ei voinut nostaa syytettä väkivallanteosta. Rikosta jonka syyteoikeus on vain asianomistajalla, kutsutaan asianomistajarikokseksi. Tätä jaottelua julkisen ja yksityisen paikan välillä ei vuoden 1995 rikoslain kokonaisuudistuksessa pidetty enää hyväksyttävänä. (HE 94/1993, yksityiskohtaiset perustelut, 1.9.2.) Pahoinpitelyn syyteoikeussäännöksiä muutettiin niin, ettei jaottelua yksityisellä ja yleisellä paikalla tehtyihin pahoinpitelyihin enää ollut. Pahoinpitelystä ja alle 15-vuotiaaseen kohdistuneesta lievästä pahoinpitelystä tuli myös yksityisellä paikalla virallisen syytteen alainen rikos, eli syyttäjällä on oikeus nostaa asiasta syyte, eikä siihen tarvita asianomistajalta lupaa. Asianomistajalle jätettiin kuitenkin päätösvaltaa, sillä syyttäjä sai edelleen jättää syytteen nostamatta asianomistajan sitä pyytäessä, mikäli tärkeä tai yleinen etu ei syytteen nostamista vaadi. Kyseistä pykälää kutsuttiin ”vakaan tahdon pykäläksi”, joka sittemmin kumottiin pahoinpitelyn osalta vuonna 2005. (Niemi-Kiesiläinen 2004, 114.)

3.2 Vuoden 2005 uudistus

”Vakaan tahdon pykälää” koskien eduskunnan lakivaliokunta totesi mietinnössään (LaVM 22/1994), että syyttämättäjättämispäätös voidaan tehdä vain asianomistajan harkitusta pyynnöstä, johon ei missään nimessä liity painostusta. Syyttäjän on kuitenkin hankala arvioida pyynnön taustalla vaikuttavia tekijöitä, minkä vuoksi Espoossa järjestettiin kokeilu 2000-luvun alussa, jossa syyttäjä ei jättänyt nostamatta syytettyä asianomistajan pyynnöstä huolimatta. Pääsääntöisesti asianomistajat olivat loppujen lopuksi tyytyväisiä syytteen nostamisesta ja syyte johti lähes poikkeuksetta syyksilukevaan tuomioon. (HE 144/2003, yleisperustelut, jakso 2.1.) Niinpä silloinen rikoslain 21 luvun 17 § kumottiin vuonna 2005. Viranomaisten väliintulo voi helpottaa väkivallan kierteestä pääsemistä. Hallituksen esityksessä kuitenkin todetaan, että syyttäjän on hankala näyttää syyte toteen ilman asianomistajan myötävaikutusta. Esitutkintavaiheessa riittävä näytön hankkiminen korostuu, eli uhrin kertomuksen lisäksi tulee esimerkiksi kuvata vammat ja hankkia lääkärintodistus. (HE 144/2003, yleisperustelut, jakso 3.3.)

Samaishessa vuoden 2005 lakimuutoksessa käsiteltiin myös perheen sisäistä lähestymiskieltoa perheväkivaltaa ennaltaehkäisevänä tekijänä. Lähestymiskielto kuului vuoden 1995 rikoslain kokonaisuudistukseen ja tuli voimaan jo vuodesta 1999, mutta vuoden 2005 lakiuudistuksen myötä mahdollistui myös saman katon alla asuvien välinen lähestymiskielto. Tällainen perheen sisäinen kielto sisältää määräyksen poistua kotoa ja olla palaamatta ja voidaan määrätä enintään kolmeksi vuodeksi. (Niemi-Kiesiläinen 2004, 244.) Tarkoituksena on siis turvata uhrin asemaa uhatuksi tullessaan, jolloin väkivaltaisesti käyttäytyvän henkilön tulee poistua yhteisestä asunnosta. Näin kotonaan rikoksen uhriksi joutumista pelkäävän henkilön ei tarvitsisi poistua kotoaan ja hankkia itselleen väliaikaista asuntoa, vaan uhkaajan. (HE 144/2003, yksityiskohtaiset perustelut, jakso 3.)

3.3 Lievän pahoinpitelyn syyteoikeuden muutos

Vuonna 2011 myös lievä pahoinpitely säädettiin virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi laissa määrätyissä poikkeustilanteissa. Syyteoikeutta muutettiin niin, että syyttäjä saa nostaa syytteen lievästä pahoinpitelystä asianomistajan pyynnöstä tai *”jos teko on kohdistunut alle 18-vuotiaaseen, tekijän aviopuolisoon tai entiseen aviopuolisoon, sisarusseen tai sukulaiseen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka henkilöön, joka*

asuu tai on asunut tekijän kanssa yhteistaloudessa tai on tai on ollut muuten näihin rinnastettavan henkilökohtaisen suhteen takia hänelle läheinen, tai henkilöön hänen työtehtäviensä vuoksi eikä rikoksen tekijä kuulu työpaikan henkilöstöön.” (RL 21:16) Läheisen suhteen merkitys korostui lakimuutoksen myötä myös lievän pahoinpitelyn tapauksessa ja antoi viranomaisille lisää lainsäädännön tukea parisuhdeväkivaltaan puuttumiseen. Virallisen syytteen alaisesta rikoksesta poliisin tulee toimittaa esitutkintalain (ETL, 805/2011) mukaan esitutkinta, mutta asianomistajarikoksissa poliisi suorittaa esitutkinnan vain, jos asianomistaja vaatii rangaistusta (ETL 3:4). Hallituksen esityksessä painotettiin nimenomaan esitutkinnan toimittamisen tärkeyttä myös lievissä pahoinpitelyissä, jotta kokonaiskuva hahmottuisi viranomaiselle paremmin ja voitaisiin mahdollisesti ehkäistä väkivallan uusiutumiskierre (HE 78/2010, yleisperustelut, jakso 4.). Lakimuutosta on kuitenkin kritisoitu siitä, etteivät poliisit kirjaa pahoinpitelyitä läheskään aina perheväkivaltakoodilla, jolloin tapaukset jäävät edelleen asianomistajarikoksiksi. Tämän vuoksi esitutkinta jää edelleen suorittamatta liian monessa parisuhdeväkivaltatapauksessa. (Kotanen & Smolej 2014, 19.) Lievästä pahoinpitelystä on myös hankala saada riittävästi näyttöä, sillä ulkoisia vammoja ei yleensä ole, eikä tapahtuneella useinkaan ole todistajia. Mikäli asianomistajalla ei ole vaatimuksia eikä tämä haluaisi syytettää tekijää vastaan nostaa, hän ei myöskään välttämättä halua myötävaikuttaa asian selvittämistä. Asianomistaja voi kieltäytyä lausumasta asiasta, jolloin syyttäjän tehtävä saada rikoksen tekijä kiinni vaikeutuu. (HE 78/2010, yleisperustelut, jakso 2.)

3.4 Vuoden 2016 todistelu-uudistus

Asianomistajan asemaan kiinnitettiin huomiota vuonna 2016 toteutuneessa oikeudenkäymiskaaren todistelu-uudistuksessa. Uudistuksen myötä asianomistajaa jolla ei ole vaatimuksia kuulustellaan rikosasiassa todistajana (OK 17:29). Häntä koskevat siis todistajan oikeudet ja velvollisuudet. Asianomistajaa jolla on vaatimuksia, käsitellään edelleen asianosaisena. Parisuhdeväkivaltaan ja siihen liittyvän näytön saamiseen tämä uudistus vaikuttaa siten, että todistajalla on oikeus kieltäytyä todistamasta läheistään vastaan läheissuojan vuoksi (OK 17:17). Uudistuksessa myös lähiomaisen kieltäytymisoikeutta laajennettiin niin, että aviopuolison, entisen aviopuolison ja kihlatun lisäksi myös avopuolisolla, entisellä avopuolisolla ja vastaavanlaisessa parisuhteessa olevalla on oikeus kieltäytyä todistamasta. Parisuhdeväkivaltatapauksissa on mahdollista, että tekijä painostaa uhria käyttämään vaitiolo-oikeuttaan, jonka vuoksi lakiin säädettiin tuomioistuimelle

mahdollisuus murtaa kokonaiskieltäytymisoikeus. Mikäli asianomistaja ei siltikään suostu todistamaan, voidaan todisteena hyödyntää esitutkintakertomusta tai poliisin lausuntoa siitä, mitä uhri on hänelle kertonut. (HE 46/2014, yksityiskohtaiset perustelut, jakso 1.1.) Esitutkintakertomusta voidaan hyödyntää myös tilanteissa, joissa kertomuksen antaja ei ole läsnä oikeudenkäynnissä (syynä kuolema, vaikea sairaus tai tavoittamattomuus) tai kuultava poikkeaa aiemmasta kertomuksestaan (Rautio & Frände 2016, 168). Asianosaisella ja asianomistajalla, jota kohdellaan todistajana, on myös erilainen vakiintunut totuusvelvollisuus. Asianosaisella on negatiivinen totuusvelvollisuus, eli hänellä ei ole velvollisuutta puhua, mutta jos hän puhuu, on hänen pysyttävä totuudessa (Halme & Rantaeskola 2014, 199). Todistajalla taas on positiivinen totuusvelvollisuus, eli todistajan on totuudenmukaisesti ja siitä mitään salaamatta ilmaistava, mitä hän tutkittavasta asiasta tietää, jollei hänellä ole kieltäytymisoikeutta tai -velvollisuutta (ETL 7:8).

4 PARISUHDEVÄKIVALLAN TODISTELU

Kuten aiemmin on todettu, parisuhdeväkivallasta on hankala saada näyttöä, jolloin todistelu nousee entistä tärkeämpään asemaan syytteen näyttämisessä toteen. Todistelusta yleisissä tuomioistumissa säädetään oikeudenkäymiskaaren 17 luvussa. Todistelua koskevat säännökset uudistettiin vuonna 2015 ja ne tulivat voimaan vuoden 2016 alusta. Uudistus sisälsi muun muassa täsmennyksiä kieltäytymisoikeuteen ja -velvollisuuteen, todisteiden hyödyntämiskieltoon ja mahdollisti anonyymin todistelun. Uudistuksen tavoitteena oli tehdä oikeudenkäymiskaaren 17 luvusta johdonmukainen kokonaisuus ja ilmaista asiaan osallisten oikeudet ja velvollisuudet entistä selkeämmin (HE 46/2014, yleisperustelut, jakso 3.). Seuraavassa avataan tarkemmin parisuhdeväkivallan todistelua uhrin eli asianomistajan näkökulmasta.

4.1 Asianomistajan määrittely

Asianomistaja tarkoittaa lyhyesti sanottuna rikoksen uhrina ja käsite voidaan määritellä kahdella tapaa. Prosessuaalisen teorian mukaan asianomistaja on henkilö, johon rikos on kohdistunut ja hänellä on oikeus ajaa rangaistusvaatimusta rikoksen johdosta. Aineellisoikeudellinen määritelmä taas keskittyy asianomistajaan oikeushyvän haltijana, jolle on rikoksen kautta syntynyt yksityinen oikeudellinen vaade. (Vuorenmaa 2014, 17.) Asianomistaja on merkittävässä roolissa rikoksen todistelussa, sillä uhrin kertomus saattaa olla ainoa ja yleensä tärkein todiste tapahtuneesta (Niemi-Kiesiläinen 2004, 142).

Asianomistajalla on erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia koskien rikoksen todistelua, jotka riippuvat asianomistajan asemasta. Asianomistajan asemaa muutettiin oikeudenkäymiskaaren todistelu-uudistuksessa niin, että muita kuin asianosaisia voidaan kuulustella todistajina. (OK 17:29.1) Pykälän toisessa momentissa todetaan, että myös asianomistajaa jolla ei ole vaatimuksia, kuulustellaan todistajana. Ennen vuotta 2016 heitä kohdeltiin kuultavina. Uudistuksella haluttiin poistaa kuultavien ryhmä kokonaan lainsäädännöstä, sillä kuultavien saattoi olla hankala hahmottaa asemaansa oikeudenkäynnissä. Myös kansainvälisissä oikeusjärjestelmissä ilman vaatimuksia olevia asianomistajia on kohdeltu todistajina. (HE 46/2014, yleisperustelut, jakso 2.)

4.2 Asianomistaja asianosaisena

Asianosainen on se, jonka nimissä oikeutta käydään, kun taas todistajat ovat lähinnä tietolähteitä. (HE 46/2014, yleisperustelut, jakso 3.2.6.) Todistelu-uudistuksen myötä asianomistaja, jolla on vaatimuksia vastaajaa kohtaan, on asianosainen. Häntä kohdellaan siis asianosaisena, mikä vaikuttaa hänen oikeuksiinsa ja velvollisuuksiinsa, käytännössä lähinnä totuusvelvollisuuteen, vaitiolo-oikeuteen ja esitutkintamateriaalin hyödynnettävyyteen.

Asianosaisen oikeuksia ovat ensinnäkin se, että asianosainen on oikeutettu olemaan läsnä koko oikeudenkäynnin ajan tai hän voi käyttää oikeudenkäyntiasiamiestä, mikäli häntä ei ole määrätty saapumaan henkilökohtaisesti (OK 15:1). Hän saa esittää haluamansa näytön tuomioistuimelle ja lausua jokaisesta esitetystä todisteesta, jollei toisin laissa säädetä (OK 17:1). Laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa (ROL, 689/177) säädetään myös, että asianosaisella on ehdoton tiedonsaantioikeus, eli hän saa esimerkiksi oikeudelta automaattisesti tuomiojäljennöksen (ROL 11:12). Kuultaessa asianomistajaa todistelutarkoituksessa, asianomistaja asianosaisena ei ole velvollinen lausumaan asiasta mitään, sillä joista asianosaista koskevat samat säännöt, eikä vastaajakaan ole velvollinen myötävaikuttamaan asiassa. Asianosaisilla on siis negatiivinen totuusvelvollisuus, eli he voivat pysyä vaiti heitä kuulusteltaessa, eikä asianosaisen asianomistajan tarvitse kertoa syytä vaitiololleen, kuten todistajan tulee kertoa. (HE 46/2014, yksityiskohtaiset perustelut, jakso 1.1.) Tuomioistuin voi kuitenkin harkita, mikä vaikutus tällaisella menettelyllä on todisteena (OK 17:6).

Jos asianomistaja kuitenkin antaa kertomuksen esitutkinnassa, mutta pysyy vaiti oikeudenkäynnissä, esitutkintakertomusta voidaan tietyissä tilanteissa tällöin hyödyntää todisteena. Esitutkintakertomuksen käytöstä todisteena on säädetty oikeudenkäymiskaarissa kahdessa pykälässä. Ensinnäkin kun kuultavan edellinen kertomus poikkeaa aikaisemmasta tai kuultava ei anna kertomusta, voidaan aiempaa kertomusta käyttää todisteena siltä osin kuin se poikkeaa aiemmasta tai mistä kuultava ei ole antanut kertomusta (OK 17:47.2). Toisekseen esitutkintamateriaalia voidaan hyödyntää silloin, jos kuultavaa ei voida kuulustella pääkäsittelyssä, eli häntä ei voida tavoittaa, eikä asian ratkaisemista tulisi viivyttää (OK 17:24.2).

Mikäli asianosainen ei käytä vaitiolo-oikeuttaan, on tämä velvollinen puhumaan totta (ETL 25 ja ROL 6:5). Asianomistaja tai vastaaja ei kuitenkaan vanno todistajan valaa puhua rangaistuksen uhalla totta, eli totuusvelvollisuutta ei ole sanktioitu mitenkään. (Melander 2012, 103.) Esitutkintavaiheessa asianomistaja on aina asianosainen. Asianomistajalta kysytään esitutkinnassa vaatimuksia, mutta hänellä on oikeus esittää vaatimuksia myös myöhemmin rikosprosessin edetessä, jonka vuoksi ei ole tarkoituksenmukaista lyödä lukkoon asianomistajan asemaa esitutkintavaiheessa. (HE 46/2014, yleisperustelut, jakso 3.2.6.)

4.3 Asianomistaja todistajana

Asianomistajaa jolla ei ole vaatimuksia vastaajaa kohtaan, kohdellaan oikeudenkäynnissä todistajana. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun mukaan jokaisella todistamaan nimetyllä henkilöllä on velvollisuus toimia asiassa todistajana, ellei tällä ole kieltäytymisoikeutta, joka voi perustua esimerkiksi ammattiin kuten lääkärin tai papin työhön. Kieltäytymisoikeus on myös lähiomaisella, mistä säädetään oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 17 §:ssä seuraavasti: *”Asianosaisen nykyinen tai entinen aviopuoliso taikka nykyinen avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka se, jolla on vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde asianosaiseen, saa kieltäytyä todistamasta.”* Todistelu-uudistuksen myötä kieltäytymisoikeutta laajennettiin koskemaan myös avopuolisoa, sisarusta, sukulaista suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa ja henkilöihin, joilla on vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde asianosaiseen. Tämä vaikuttaa parisuhdeväkivallan todisteluun, sillä aiempaa useammalla on oikeus kieltäytyä todistamasta.

Pykälää muutettiin nykyaikaisemmaksi, sillä perhemuodot ovat muuttuneet yhä monimuotoisemmiksi ja myös muissa Pohjoismaissa sääntelymalli on uudistuksen kaltainen. Pykälästä poistettiin ottolapset, sillä adoptiolainsäädännön mukaan ottolapsi on ottovanhempiensa lapsi. Kihlausta ei myöskään mainita enää kieltäytymisoikeuden perusteena, vaan pykälään lisättiin kieltäytymisoikeus avopuolisolle. Viidennes suomalaisista perheistä on avoliittoperheitä (HE 37/2010, yleisperustelut, jakso 1). Avoliitolla onkin nykyään lainsäädännössä yhä yhteneväisempi merkitys avioliiton kanssa. Tuomioistuimen tulee tapauskohtaisesti harkita, onko parisuhde avoliiton oikeusvaikutusten alainen. Avoliiton edellytyksiä on katsottu olevan tunnepitoinen sitoutuminen kumppaniin, yhteinen

talous ja asuminen yhdessä (HE 37/2010, yleisperustelut, jakso 2.4). Lyhyt seurustelusuhte ei täten anna kieltäytymisoikeutta. Entisellä avopuolisolla ei myöskään katsota olevan kieltäytymisoikeutta kuten entisellä aviopuolisolla, joskin tästä voidaan poiketa etenkin, jos entisillä avopuolisoilla on yhteisiä lapsia. Pykälässä mainittu sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhte viittaa uusioperheisiin, jolloin äiti- ja isäpuolet voidaan rinnastaa biologisiin vanhempiin. Kasvatusvanhemmuus voi myös mahdollistaa kieltäytymisoikeuden. (HE 46/2014, yksityiskohtaiset perustelut, jakso 1.)

Tuomioistuimen puheenjohtaja ilmoittaa todistajalle kieltäytymisoikeudesta, jolloin todistaja voi ilmoittaa käyttävänsä sitä (OK 17:43.2). Kieltäytymisen perusteena tulee esittää selvitys kuulumisestaan kieltäytymisoikeuden piiriin, eli esimerkiksi sukulaisuussuhte. Kieltäytymisoikeuteen ei voi enää vedota, mikäli todistaja on jo aloittanut todistajankertomuksensa. (Karjalainen 2016, 54.) Lain mukaan suostumusta todistamiseen ei voi peruuttaa, ellei henkilöllä ole jotain muuta laissa määrättyä perustetta vaitiololle, kuten salassapitovelvollisuus tai muu vaitiolo-oikeus. (OK 17:17.2) Tästä on ollut kyse myös ratkaisussa KKO 1985 II 93, jossa todistaja ei voinut enää kieltäytyä vastaamasta hänet nimenneen asianosaisen kysymyksiin suostuttuaan todistamiseen. Mikäli todistaja kesken kuulemisen kieltäytyy jatkamasta, on tuomioistuimella oikeus käyttää niskoittelevalle todistajalle laissa määrättyjä pakkokeinoja. Pakkokeinoja ei voi kuitenkaan käyttää lähiomaistodistajaan. (HE 46/2014, yksityiskohtaiset perustelut, jakso 1.1.)

Lähiomaista koskee normaalin todistajan roolissa positiivinen totuusvelvollisuus, toisin kuin asianosaista. Positiivinen totuusvelvollisuus tarkoittaa sitä, että asiasta tulee kertoa kaikki, mitä siitä tietää. Kuitenkin todistajan roolissa oleva asianomistaja kuuluu negatiivisen totuusvelvollisuuden piiriin. Tämän vuoksi häneltä ei oteta totuusvakuutusta ennen todistelua, kuten asianosaista ulkopuoliselta todistajalta. Perätöntä lausumaa ei ole myöskään sanktioitu, kuten normaalin todistajan tapauksessa. Toisin sanoen, normaalia niskoittelevaa todistajaa kohtaan käytettäviä pakkokeinoja, uhkasakkoja tai painostusvankeutta ei voida soveltaa. Tämä johtuu siitä, että lähiomaistodistajan roolissa oleva asianomistaja on edelleen rikoksen uhri, vaikkei tällä vaatimuksia olekaan. Tuomioistuimen lopputuloksella voi olla silti väliä, jolloin ei ole kohtuullista asettaa hänelle samanlaista totuusvelvollisuutta kuin normaalille todistajalle, joka ei ole asianomistaja. Rikoksen uhri ei siis välttämättä ole puolueeton tiedonlähde, eikä häneltä sellaista voida olettaakaan. (HE 46/2014 yleisperustelut, jakso 3.2.)

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 18 § käsittää taas lähiomaisen vaitiolo-oikeuden, josta säädetään seuraavasti: *”Jokaisella on oikeus kieltäytyä todistamasta siltä osin kuin todistaminen saattaisi hänet tai häneen 17 §:n 1 momentissa tarkoitettussa suhteessa olevan henkilön syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi hänen tai häneen mainitussa suhteessa olevan henkilön syyllisyyden selvittämiseen.”* Tähän vaitiolo-oikeuteen sisältyy itse- ja läheiskriminointisuoja. Itsekriminointisuoja tarkoittaa oikeutta olla todistamatta itseään vastaan ja olla myötävaikuttamatta oman syyllisyyden toteamista ja se kuuluu oikeuden mukaisen oikeudenkäynnin takeisiin, josta säädetään perustuslain (731/1999) 21 §:ssä. (LaVM 19/2014, yleisperustelut.) Läheiskriminointisuoja on samansisältöinen kuin itsekriminointisuoja, mutta kohdistuu lähiomaiseen liittyvään todistamiseen. Läheiskriminointisuoja ei koske vain jutun asianosaisia, vaan todistajan ei tarvitse kertoa kenestäkään läheisestään kyseisenlaisia asioita. (Hormia 1979, 79.)

Kokonaiskieltäytymisoikeus ja vaitiolo-oikeus on säädetty sen vuoksi, ettei läheisen tarvitse miettiä todistamisen merkitystä omaan lähisuhteeseensa. Luottamuksellisia suhteita ja yksityiselämää pyritään suojelemaan ja velvollisuus todistaa läheistään vastaan asettaa henkilön vaikeaan tilanteeseen. Vaitiolo-oikeudella varmistetaan myös todistelun luotettavuutta, sillä kynnys perättömään lausumaan voi kasvaa, mikäli läheiselle ei haluta rangaistusta. (Pölonen & Tapanila 2015, 304.) Parisuhdeväkivaltatapauksissa todistelun merkitys on suuri, jolloin nämä oikeudet aiheuttavat ristiriidan. Tekijä tulisi saada rikosoikeudelliseen vastuuseen teostaan, mutta käytännössä ilman todisteita syytteen toteen näyttäminen on hyvin hankalaa. Uhri voi olla ainut todistaja, eikä muuta näyttöä välttämättä ole. Tässä kohtaa parisuhdeväkivallan erityisluonteisuus tulee haasteelliseksi lainsäädännön kannalta. Uhri ei välttämättä halua vaatia rangaistusta esimerkiksi siksi, että pelkää suututtavansa puolisonsa ja näin ollen teon toistuvan, tekijän painostuksen ja kontrolloinnin vuoksi tai koska tekijä on pyydellyt anteeksi, jolloin uhri uskoo muutokseen. Uhri voi edelleen myös rakastaa kumppaniaan tämän teoista huolimatta, sillä väkivaltaisuuden lisäksi kumppanissa on tietysti rakastettaviakin ominaisuuksia, joihin on alun perin ihastuttu (Holmström 2011).

Todistajana kohdeltavan lähiomaisasianomistajan vaitiolo-oikeudesta tehtiin todistelu-uudistuksessa suppeampi verrattuna normaaliin todistajaan, sillä lähiomaisen vaitiolo-oikeus sekä kokonaiskieltäytymisoikeus voidaan tuomioistuimen toimesta murtaa, mikäli on syytä epäillä, ettei läheinen ole itse päättänyt vaitiolo-oikeuden käyttämisestä (OK 17:18.2). Vaitiolo-oikeuden murtamisen kynnyksen tulee olla matala, jotta tekijä ei voisi

luottaa painostuksen alaisen uhrin pysyvän hiljaa. Päätöksen vaitiolo-oikeuden murtamisesta tekee viranomainen, ja sillä pyritään estämään mahdolliset kostotoimenpiteet uhria kohtaan, koska uhri ei ole itse päättänyt kertoa tapahtuneesta väkivallasta. Vaitiolo-oikeus voidaan murtaa jo sillä perusteella, että on syytä epäillä painostusta. Painostuksesta on tosin hyvin vaikeaa saada näyttöä, jolloin tuomioistuim voi käyttää kyselyoikeuttaan ja pyrkiä löytämään näytön painostukselle todistamisesta kieltäytyvältä uhrilta. Tuomioistuim voi murtaa vaitiolo-oikeuden esimerkiksi tilanteessa, jossa vaikenemiselle ei ilmoiteta järkevää syytä, eikä väkivallan uhkaa voida poissulkea. (Pölönen & Tapanila 2015, 310.)

Tuomioistuimen murtaessa lähiomaisen vaitiolo-oikeuden, tulee asianomistajan todistaa tuomioistuimessa. Lähiomaistodistajaa, joka on myös asianomistaja, ei voida kuitenkaan pakkokeinoin velvoittaa todistamaan, niin kuin ei voida velvoittaa totuuteenkaan, kuten asianosaispiirin ulkopuolista todistajaa. Tuomioistuim voi ottaa kieltäytymisen todisteena huomioon. (HE 46/2014, yksityiskohtaiset perustelut, jakso 1.1.) Vaikka vaitiolo-oikeuden murtamisen jälkeen lähiomaisasianomistajan on suostuttava todistamaan, näin ei välttämättä tapahdu. Silloin tulee mahdolliseksi vedota tämän esitutkintakertomukseen, jos asianomistaja on silloin asiasta lausunut. (Pölönen & Tapanila 2015, 307.) Lisäksi voidaan hyödyntää muita todisteita rikoksesta epäillyn syyllisyyden toteamiseksi.

4.4 Esitutkintakertomuksen hyödynnettävyys

Kuten aiemmin on todettu, esitutkintakertomusta voidaan pääsäännön mukaan hyödyntää, mikäli kuultava poikkeaa merkittävästi esitutkintakertomuksesta tai tämä ei anna kertomusta, eikä sille ole hyväksyttävää syytä kuten lääkärin vaitiolovelvollisuus tai lähiomaisen kokonaiskieltäytymisoikeus. Lisäksi tapauksissa, joissa kuultava ei pääse todistamaan (on esimerkiksi kuollut), voidaan käyttää esitutkintakertomusta todisteena pääkäsittelyssä. Kuultavan kieltäytyessä todistamasta lähiomaisen suojan perusteella, tulee asiassa arvioitavaksi, kuuluuko esitutkintakertomus hyödyntämiskiellon piiriin. Hyödyntämiskiellosta säädetään oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 25 pykälässä.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 25 §:n 2.momentissa lausutaan, että ”tuomioistuim ei saa rikosasiassa hyödyntää 18 §:ssä säädetyn vaitiolo-oikeuden vastaisesti hankittua to-

distetta”. Hyödyntämiskielto koskee myös todisteita, jotka on saatu loukkaamalla epäiltyyn 17§:n 1 momentissa tarkoitettussa suhteessa olevan vaitiolo-oikeutta (HE 46/2014, yleisperustelut, jakso 3.2.4.). Kieltäytymisoikeuttaan käyttävän todistajan esitutkintakertomusta voidaan kuitenkin hyödyntää todisteena, sekä esitutkintakertomuksen kuulustelutta poliisia voidaan tarpeen vaatiessa kuulla, mikäli lähiomaisen vaitiolo-oikeus murretaan tuomioistuimen toimesta. (HE 46/2014, yksityiskohtaiset perustelut, jakso 1.1.) Tämä edellyttää, että on ”syytä epäillä” asianomistajan tekävän päätöksen vaitiolostaan painostuksen alla. Normaalisti vaitiolo-oikeuttaan käyttävän todistajana kohdeltavan asianomistajan esitutkintakertomusta ei tule käyttää todisteena, sillä ratkaisun KKO 1995:66 antaman oikeusohjeen mukaan todistajan esitutkintapöytäkirjaan ei saa vedota, jos samassa murretaan OK 17:17.1 §:n lähiomaisen suoja. Myöskään poliisin lausuntoa ei voitaisi käyttää todisteena saman ratkaisun mukaan. KKO 1995:66 ratkaisussa epäillyn lähiomainen kieltäytyi todistamasta ja todistajana kuultiin esitutkinnassa lähiomaista kuulutta poliisia. Korkein oikeus kuitenkin ratkaisi, ettei poliisin kertomusta voitu käyttää näyttönä sen kumotessa lähiomaisen suojan. Ratkaisun perusteluissa vedotaan nimenomaan vastakuulustelu-oikeuden puuttumiseen, eli syytetyllä tulisi olla oikeus esittää kysymyksiä häntä vastaan todistavalle henkilölle. Esitutkintakertomusta voidaan hyödyntää näyttönä siis vain painostettuun lähiomaistodistajan asemassa olevaan asianomistajaan, joka vetoaa lähiomaisen suojaan. (Rautio & Frände 2016, 148.)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on osaltaan lieventänyt vastakuulustelu-oikeuden ehdotonta linjaa Al-Khawajan ja Taheryn ratkaisun myötä, jossa rikoksesta epäillyn painostuksessa asianomistajaa tai todistajaa vaikenemaan asiasta, tämän voidaan katsoa luopuneen menettelyllään vastakuulustelu-oikeudesta (Al-Khawaja ja Tahery 2011, kohta 123). Tämä vahvistaa entisestään mahdollisuutta käyttää esitutkintakertomusta todisteena todistajan asemassa olevaa lähiomaisasianomistajan painostustapauksissa.

Todistelu-uudistuksen tuomalla lakimuutoksella kumottiin ratkaisun KKO 1995:66 luomaa aikaisempaa oikeusohjetta ja vahvistettiin oikeusohje liittyen ratkaisuun KKO 2000:71 (Pölönen & Tapanila 205, 307). Kyseisessä tapauksessa henkilö A oli tehnyt B:lle ruumiillista väkivaltaa heidän yhteisessä asunnossaan lyömällä nyrkillä kasvoihin, iskemällä lihavecitsellä reiteen ja tulemalla päin veitsi kädessään. Teko täytti törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistön. A kiisti syytteen ja B, jolla ei ollut vaatimuksia A:ta kohtaan, vetosi kokonaiskieltäytymisoikeuteen A:n kihlattuna. Käräjäoikeus katsoi, että B:n

esitutkintakertomusta voitiin käyttää oikeudenkäyntiaineistona. B oli esitutkinnassa ker-
 tonut asiasta oma-aloitteisesti ja mm. tunnistanut tekovälineen. B:tä kuulustellutta poliisia
 kuultiin todistajana ja B:n esitutkintakertomus luettiin ja näiden todisteiden avulla käre-
 jäoikeus tuomitsi A:n teosta. A valitti hovioikeuteen, joka ei muuttanut ratkaisua. Korkein
 oikeus perusteli esitutkintakertomuksen hyödynnettävyyden tapauksessa, mutta hylkäsi
 tuomion, sillä A:lla ei ollut vastakuulusteluun mahdollisuutta B:n kieltäytymisen vuoksi.
 Hylkäyksestä huolimatta korkeimman oikeuden antama oikeusohje on, että asianomista-
 jan esitutkintakertomusta voidaan käyttää todisteena asianomistajan kieltäytyessä todis-
 tamasta oikeudessa (Melander 2012, 110).

4.4.1 Vastakuulustelu-oikeus ja siihen liittyvät ongelmat

Esitutkintakertomusta hyödynnettäessä vastaajan vastakuulustelu-oikeus nousee kes-
 keiseksi ongelmaksi, sillä se on oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaate. Euroopan
 ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 3 d kohdassa määrätään, että ”jokaisella rikoksesta
 syytetyllä on oikeus kuulustella tai kuulusteluttaa todistajia, jotka kutsutaan todistamaan
 häntä vastaan, ja saada hänen puolestaan esiintyvät todistajat kutsutuiksi ja kuulustel-
 luiksi samoissa olosuhteissa kuin häntä vastaan todistamaan kutsutut todistajat.” Kirjalli-
 nen todistajankertomus, kuten esitutkintakertomus, estää vastakuulustelu-oikeuden täysi-
 määräistä toteutumista, sillä vastaaja ei pysty kyseenalaistamaan tällaisen todistajanker-
 tomuksen uskottavuutta esittämällä kysymyksiä todistajalle. (Kemppinen 2017, 389-
 390.)

Käytettäessä esitutkintakertomusta todisteena, sen luotettavuutta tulee kuitenkin arvioida
 asianmukaisesti ja kertomuksella tulee olla tukea, jotta sitä voidaan käyttää ainoana tai
 ratkaisevana näyttönä. Esimerkiksi Al-Khawaja -tapauksessa esitutkintakertomuksen
 luotettavuus todettiin kuulopuhetodistelun avulla. Asianomistajan kahta ystävää kuultiin
 oikeudessa, ja he kertoivat asianomistajan kertoneen asiasta samanlailla kuin esitutkinta-
 kertomuksessa. Lisäksi poliisi vahvisti saaneensa samanlaisen lausuman asianomistajalta.
 (Kemppinen 2017, 392.)

Heikki Kemppinen on artikkelissaan tuonut esille keinoja, joilla vastakuulustelu-oikeuden
 ongelmakohdat pystyttäisiin ennakkoimaan jo esitutkintavaiheessa turvaamalla vastaajan
 ja hänen puolustajansa oikeuksia, eikä vastakuulustelu-oikeus aiheuttaisi pääkäsittelyssä

enää ongelmia. Hän esittää, että todistajan, jonka kertomuksella on asian ratkaisemisen kannalta merkitystä ja jonka voidaan ajatella olevan myöhempänä kuulusteluajankohtana mahdollisesti tavoittamattomissa tai vaiti, kuulustelussa tulisi olla läsnä vastaaja tai ainakin hänen puolustajansa. Tämä on mahdollista esitutkintalain 7 luvun 13 §:n ja 17§:n myötä, joissa säädetään osallistumisesta toisen henkilön kuulusteluun ja kysymysten tekemisestä ja muusta osallistumisesta kuulusteluun. Mikäli vastaajan osallistuminen kuulusteluun ei ole mahdollista tai tarkoituksenmukaista, voitaisiin kuulustelut ainakin videoida, vaikkei se täysin korvaakaan vastakuulustelu-oikeutta. (Kemppinen 2017, 400-401.)

4.5 Muu näyttö

Rikosasioissa rikoksesta syytetyn syyllisyydestä ei saa jäädä varteenotettavaa epäilyä. Näyttö- eli tuomitsemiskynnyksen tulee siis ylittää tämä määrittely. (Pölönen & Tapanila 2015, 82.) Todistusharkinnassa tuomarin tulee harkita, näyttävätkö esitetyt todisteet väitetyn tapahtuman todeksi. Näyttöä arvioidaan erilaisten todennäköisyysteorioiden avulla, mutta loppujen lopuksi näytön arviointi on vapaata. (Pölönen & Tapanila 2015, 84.) *”Tuomioistuimen on esitettävä todisteita ja muita asian käsittelyssä esiin tulleita seikkoja harkittuaan päätettävä, mitä asiassa on näytetty tai jäänyt näyttämättä. Tuomioistuimen on perusteellisesti ja tasapuolisesti arvioitava todisteiden ja muiden seikkojen näyttöarvo vapaalla todistusharkinnalla, jollei laissa toisin säädetä.”* (OK 17:1.2)

Parisuhdeväkivallan todistelussa tärkeää on saada näyttöä tapahtuneesta. Asianosaisten ja todistajien kertomukset ovat merkittävä näyttö. Asianomistajalla on omat intressinsä käsittelyn lopputulokseen, minkä vuoksi tämän kertomusta arvioidaan vapaan todistusharkinnan mukaan ja aina tapauskohtaisesti. Asianomistajan asemalla, eli sillä onko tämä asianosainen vai todistaja, ei tule olla väliä. Todistajana annettu lausuma ei ole luotettavampi kuin asianosaisen lausuma. (HE 46/2014, yleisperustelut, jakso 3.2.6.) Asianomistajan prosessuaalisella asemalla ei tule olla merkitystä näytön arviointiin, vaan ennemminkin kertomuksen sisällöllä (Pölönen & Tapanila 2015, 309). Asianomistajan kieltäytyessä todistamasta ja epäillyn vaietessa asiasta, tulee aikaisemmin tekstissä mainituissa tapauksissa mahdolliseksi asianomistajan esitutkintakertomuksen käyttö todisteena. Esitutkintakertomuksen tueksi tulee kuitenkin esittää myös muuta todistelua. Muita henkilötodistajia ei välttämättä ole, minkä vuoksi kaikki ns. välilliset todisteet, kuten rikkinäiset vaatteet, vammat, lääkärintodistukset, tekstiviestit, hätäkeskuspuhelut ja esinetodisteet

ovat tärkeitä. Myös poliisit voivat antaa oman lausuntonsa epäillyn ja uhrin mielentilasta tapahtuneen jälkeen ja esimerkiksi siitä, näyttikö asunto siltä, että siellä olisi mahdollisesti käyty taistelua. (Niemi-Kiesiläinen 2004, 214.)

4.5.1 Oikeuskäytäntöä muusta näytöstä

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 25 §:n 2. momentissa säädetystä todisteiden määräämisestä hyödyntämiskieltoon läheiskriminointisuojaan perusteella on annettu muutamakin hovioikeuden ratkaisu. Helsingin hovioikeus antoi 4.4.2017 parisuhdeväkivallan todisteiden hyödyntämiseen liittyvän merkittävän päätöksen liittyen ns. ”Miss Helsinki” -tapaukseen. Kyseisessä tapauksessa asianomistaja ei ollut antanut esitutkinnassakaan minkäänlaista kertomusta vedoten kokonaiskieltäytymisoikeuteensa, eikä tapauksen esitutkintaa oltu aloitettu rikosilmoituksen johdosta, vaan mediassa käydyn keskustelun vuoksi. Tapauksen todisteluun syyttäjä oli nimennyt kuultaviksi kolme asianomistajan ystävää (jotka olivat asianomistajan seurassa tapahtuneen pahoinpitelyn jälkeen ja joille asianomistaja tapahtuneesta oli kertonut), valokuvan vammoista, lääkärinlausunnon sekä asianomistajan todistajaksi nimetylle ystävälleen lähettämät WhatsApp -tekstiviestit. Puolustaja vaati todisteiden määräämistä hyödyntämiskieltoon sillä perusteella, että esitetyillä todisteilla murrettiin puolustajan mukaan lähiomaisensuoja. Helsingin käräjäoikeus määräsi osan todisteista hyödyntämiskiellon piiriin, mutta hovioikeus kumosi päätöksen. Perusteluissa todettiin, että asianomistaja ei ole antanut minkäänlaista kertomusta, jolloin kysymyksessä ei ole läheissuojan murtaminen. Asianomistaja on siis pelkästään käyttänyt kokonaiskieltäytymisoikeuttaan ja näin ollen asianomistajalta tietoja saaneilla henkilöillä ei ole tällaista oikeutta kieltäytyä todistamasta. Tämän vuoksi myös WhatsApp -viestejä voitiin käyttää todisteena. Tällainen kuulopuhetodistelu on Suomessa ollut vanhastaan sallittua (esim. HE 46/2014, yksityiskohtaiset perustelut, jakso 1.1. ja KKO 2008:68). Laissa ei ole säädetty kuulopuhetodistelun asettamisesta todistamis- tai hyödyntämiskieltoon. Lääkärintodistuksen osalta todettiin, että lääkäriellä on oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 14 §:n mukaan velvollisuus kieltäytyä todistamasta siltä osin kuin kysymys olisi hänen potilaansa terveydentilaa tai muuta olosuhdetta koskevasta arkaluonteisesta tiedosta. Todistamiskielloa ei ole, jos potilas suostuu todistamiseen tai syyttäjä ajaa syytettä rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta. Tässä tapauksessa on kyse törkeästä pahoinpitelystä, josta ankarin rangaistus on kymmenen vuotta vankeutta. Näin ollen lääkärintodistus ei kuulu todistamiskiellon piiriin, eikä sen

voida ajatella kuuluvan hyödyntämiskiellon piiriin senkään perusteella, että tiedot lääkärintodistukseen on saatu asianomistajalta. Tuomio ei ole lainvoimainen, vaan siitä on haettu valituslupaa korkeimpaan oikeuteen.

Myös Turun hovioikeuden tuomiossa 17/133993 todettiin kuulopuhetodistelu sallituksi, eikä sitä voitu asettaa hyödyntämiskieltoon. Tapauksessa käsiteltiin tapon yritystä pariskunnan (myöhemmin avioparin) välillä. Asianomistaja kieltäytyi kertomasta mitään kärjäoikeudessa, jolloin kuultiin syyttäjän nimeämänä todistajana paikalle tapahtuneen jälkeen mennyttä poliisia. Vastaajan puolustaja pyysi hovioikeudessa poliisin kertoman määräämistä hyödyntämiskieltoon siltä osin, kuin tämä kertoo siitä, mitä asianomistaja on tälle kertonut. Hovioikeus totesi, ettei pelkästään lähiomaissuoja ole este kuulopuhetodistelun vastaanottamiselle. Tapauksessa hyödynnettiin kirjallisena todisteena myös asianomistajan soittaman hätäkeskuspuhelun tallennetta, vaikka asianomistaja oli vedonnut lähiomaisen kokonaiskieltäytymisoikeuteen. Tuomio ei ole vielä lainvoimainen, mutta siihen ei ole haettu valituslupaa korkeimmalta oikeudelta.

Myös korkein oikeus on ottanut kantaa tuoreella ennakkopäätöksellään KKO 2017:65 hyödyntämiskiellon piiriin kuuluvista todisteista lähiomaisen kieltäytyessä todistamasta. Tämä korkeimman oikeuden ratkaisun tapaus ei liity parisuhdeväkivaltaan tai painostettuun asianomistajaan, mutta se avaa läheiskriminointisuojan luomaa todisteiden hyödyntämiskieltoa ja muun näytön käyttöä. Tapauksessa A:ta syytettiin lukuisista petoksista, törkeistä petoksista, niiden yrityksistä ja törkeistä väärennysistä. Osa syytteistä hylättiin kärjäoikeudessa näytön puuttumisen vuoksi ja valitettuaan hovioikeuteen, syyttäjä nimesi A:n äidin B:n todistajaksi, joka hovioikeudessa kieltäytyi todistamasta läheissuhteeseensa vedoten. Syyttäjä nimesi myös kirjallisiksi todisteiksi litteroinnit kolmesta keskustelusta, jotka sisälsivät teknisellä kuuntelulla tallennetun A:n ja B:n keskustelun vankilan tapaamistilassa ja kaksi telekuuntelun avulla tallennettua puhelinkeskustelua A:n ja kahden muun henkilön välillä. Hovioikeus ei sallinut litterointien käyttöä todisteena, sillä niiden todistusteema oli sama kuin B:n kuulemisen ja niiden katsottiin kuuluvan näin hyödyntämiskiellon piiriin. Korkein oikeus salli kuitenkin litterointien käyttämisen todisteena ja kumosi niiden hyödyntämisen kiellon. Perusteluissa todettiin, että aineistoa ei ole hankittu epäasianmukaisesti, eikä sitä voida kieltää hyödyntämisestä sen perusteella, ettei asianomainen ole todisteen hankkimiseen myötävaikuttanut. Pakkokeinolaissa on säädetty tietyin rajoituksin mahdolliseksi tallentaa myös lähiomaissuojan piiriin kuuluvia keskusteluja ja näitä voidaan käyttää myös todisteina, vaikka keskustelut olisivat olleen

luottamuksellisia. Keskustelut oli tallennettu käräjäoikeudelta haettujen pakkokeinolu-pien ollessa voimassa. B on keskustellut vapaaehtoisesti, jolloin ne eivät loukkaa B:n oi-keutta olla myötävaikuttamatta läheisensä syyllisyyden selvittämiseen. Tapauksessa ei ole kysymys KKO 1995:66 kaltaisesta tapauksesta, jossa käytettäisiin toista todistuskei-noa läheisen esitutkintakertomusta tukemaan tämän kieltäytyttyä todistamasta. Salaisilla pakkokeinoilla hankittu todiste ei myöskään vaaranna läheisten luottamussuhdetta, sillä läheistodistaja ei ole tiennyt tallenteista. Tämän takia kertomuksen luotettavuuttakaan ei tarvitse epäillä, sillä todistaja ei joudu ristiriitatilanteeseen valitessaan totuuden ja lähei-sensä suojelun väliltä. Näin ollen todisteilla ei loukata läheiskriminointisuojaakaan eikä lähei-sen kokonaiskieltäytymisoikeutta. Muutakaan estettä tallenteiden käyttämiselle todisteina ei ole, sillä B:tä ei ole ollenkaan kuultu todistajana, jolloin ei voida vedota edes vastakuu-lustelu-oikeuden puuttumiseen.

4.6 Asianomistajan oikeus suojaukseen pääkäsittelyssä

Riippumatta asemastaan, parisuhdeväkivallan kohteeksi joutunut asianomistaja voi pelätä rikoksesta epäiltyä etenkin, jos väkivalta on ollut raakaa. Rikosvastuun saavuttamiseksi asianomistajaa on kuitenkin usein tarpeen kuulla, jotta rikoksesta saadaan näyttöä. Lain-säädäntö on ottanut huomioon asianomistajan pelkäämisen, minkä vuoksi lainsäädäntöön on otettu mukaan muutamia asianomistajaa helpottavia keinoja asianomistajan suojaksi.

Todistelutarkoituksella kuultavalla asianomistajalla on oikeus tulla kuulluksi näkösuojan takaa tai asianosaisen läsnä olematta, jos tuomioistuin kokee sen soveliaaksi ja tarpeel-liseksi. Tästä säädetään oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 51 §:ssä. Pykälässä tähdenne-tään vielä muun muassa, että menettely tulee tarpeen mikäli 17 §:n 1. momentissa tarkoi-tettua henkilöä (eli lähiomaisen suojan piirissä olevia) tulee suojata henkeen tai tervey-teen kohdistuvalta uhalta, kuultava jättäisi kertomatta tietonsa, henkilö häiritsisi tai ek-syttäisi kuultavaa tämän puhuessa tai johtuen jostain muusta erityisen suojelun tarpeesta. Asianomistajan on siis mahdollista tulla kuulluksi ilman tekijää tai näkösuojan takaa pa-risuhdeväkivaltatapauksissa. Tällä pyritään minimoimaan uhkaamisen kokemukset, jotta kuultava uskaltaisi kertoa tapahtuneesta. (Rautio & Frände 2016, 289.) Lähiomaisasian-omistajaa voidaan myös kuulustella videoyhteydellä, mikäli tämä tarvitsee suojaa hen-

keen tai terveyteen kohdistuvalta uhalta (OK 17:52). Molemmissa tapauksissa asianosaisille on varattava tilaisuus esittää kuultavalle kysymyksiä aiemmin käsitellyn vastakuulustelu-oikeuden toteutumiseksi.

5 TODISTELU-UUDISTUS, HYVÄ VAI PAHA?

5.1 Pohdinta todistelu-uudistuksesta

Todistelu-uudistuksen tavoitteena oli selkeyttää ja johdonmukaistaa oikeudenkäymiskäärin 17 luku liittyen todisteluun yleisissä tuomioistuimissa. Yhdeksi tavoitteeksi nostettiin se, että asiaan osallisen oikeudet ja velvollisuudet tulee olla laissa ilmaistuna selvässä muodossa. (HE 46/2014, yleisperustelut, jakso 3.) Uudistuksessa huomioitiin parisuhde- ja perheväkivaltatapaukset, joihin on kiinnitetty lainsäädännössä paljon huomiota viime aikoina, sillä yhteiskunnan tulee suojella tällaisen rikoksen uhria (HE 78/2010, yleisperustelut, jakso 1.). Asianomistajan oikeudet ja velvollisuudet parisuhdeväkivaltatapauksien todistelussa siis muuttuivat uudistuksen myötä ja seuraavaksi pohditaan uudistuksen myötä laintulkinnallisesti hankalia ja ristiriitaisia kohtia ja suojeleeko lakimuutos tosiasiallisesti parisuhdeväkivallan uhria.

5.1.1 Lähisuhteen laajempi määrittely

Todistelu-uudistus laajensi lähiomaisen kokonaiskieltäytymisoikeutta niin, että esimerkiksi asianosaisen avopuoliso ja vastaavanlaisessa parisuhteessa oleva henkilö saa kieltäytyä todistamasta (OK 17:17.1). Uudistuksella pyrittiin nykyaikaistamaan lakia, sillä avoliitot ovat nykyään hyvin yleisiä. Hallituksen esityksessä käsitellään niin kieltäytymisoikeuden piiriin kuuluvan avoliiton määrittelyä kuin parisuhteen laatua, mutta se jättää paljon tuomioistuimen harkinnan varaan. Esityksessä todetaan, että ”vaitiolo-oikeuden syntymisen kannalta on aiheellista edellyttää, että parisuhde on kestänyt niin kauan, että sitä voidaan pitää vakiintuneena”. Merkitystä on asumisolosuhteilla, suhteen kestolla ja yhteisillä lapsilla. Laissa vaitiolo-oikeus on määritelty vain nykyiselle avopuolisolle, mutta hallituksen esitys tuo myös päättyneen avoliiton kieltäytymisoikeuden piiriin. (HE 46/2014, yksityiskohtaiset perustelut, jakso 1.1.) Tämä voi aiheuttaa ongelmia lähisuhteen todentamisessa tuomioistuinkäsittelyssä.

Oikeusministeriön lausuntokoosteessa todistelusta yleisissä tuomioistuimissa (OMML 30/2013) avoliiton määrittelyn vaikeudesta olivat huolissaan lähes kaikki lausunnon an-

taneet. Turun hovioikeuden mukaan tuomioistuimilla tulisi olla mahdollisimman yhdenmukainen linja ja se on myös huolissaan 17 §:n 1. momentin loppuosasta, jossa kieltäytymisoikeus annetaan myös henkilölle, jolla on ”vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde asianosaiseen”. Tällainen harkinnanvaraisuus voi aiheuttaa turhia valituksia, kanteluita ja väitteitä ja näin pitkittää käsittelyä. (OMML 30/2013, 132-133.) Helsingin hallinto-oikeus totesi, että avopuolison aukoton määrittely on hankalaa ja avosuhteet ovat hyvin erilaisia. Niitä ei ole rekisteröity mitenkään ja yhdessä voivat asua myös henkilöt jotka eivät seurustele keskenään. Toisaalta vakavassakin parisuhteessa olevat henkilöt voivat esimerkiksi opiskelujen tai työnteon vuoksi asua eri osoitteessa, jolloin heidän suhteensa määrittely on tuomioistuimen harkinnassa. (OMML 30/2013, 139.) Myös Pirkanmaan syyttäjänvirasto (nykyinen Sisä-Suomen syyttäjänvirasto) otti asiaan kantaa, tuoden esiin huolen rikosoikeudellisen vastuun välttelemisestä vetoamalla olemattomiin parisuhteisiin. Näiden selvittely lisää kustannuksia, työtaakkaa ja hidastaa prosessia. (OMML 30/2013, 140.) Lausuntokoosteessa esitettiin, että tulkinnanvaraisuuden ja sen aiheuttamien ongelmien estämiseksi asianosaisen lähiomaisista olisi tullut tehdä tyhjentävä luettelo. Sitä ei kuitenkaan lakiin tehty.

5.1.2 Asianomistajan aseman määrittely

Todistelu-uudistuksen myötä asianomistajan asema oikeudenkäynnissä riippuu asianomistajan vaatimuksista. Asianomistaja voi kuitenkin esittää vaatimuksia prosessin eri vaiheissa, jolloin asianomistajan asema muuttuu kesken prosessin. Esimerkiksi totuusvelvollisuus on erilainen asianosaisella ja todistajalla, jolloin on mahdollista, että asianomistaja voi esitutkinnassa olla lausumatta asiasta ollessaan asianosaisen asemassa. Esitutkinnassa asianomistaja on aina asianosainen, jolloin hänellä on negatiivinen totuusvelvollisuus. Tehdessään selkoa asiasta, asianomistajan tulee siis puhua totta. Asianomistajan oikeudet todistajana poikkeavat normaalista todistajasta, mikä lisää säännösten vaikeaselkoisuutta. (OMML 30/2013, 134.) Toisin kuin normaali todistaja, saa todistajan asemassa oleva lähiomaisasianomistaja olla oikeudenkäynnissä läsnä koko istunnon ajan tuomioistuimen luvalla, häneltä ei oteta todistajan vakuutusta, eikä häneen voida käyttää pakkokeinoja. Hankalasti tulkittavissa olevat säännökset lisäävät prosessivirheitä ja muutoksenhakua, joka kuormittaa oikeusjärjestelmää. (OMML 30/2013, 30.) Laissa ei ole myöskään määritelty millaisia vaatimusten tulee olla, jotta asianomistajaa kohdeltaisiin asian-

osaisena. Esimerkiksi Vantaan käräjäoikeus olisi pitänyt asianomistajan aseman määrittelyä vaatimusten osalta laissa tarpeellisenä (OMML 30/2013, 32). Oikeuskirjallisuudessa ei ole välttämättä pidetty asianosaisena asianomistajaa, joka vain yhtyy syyttäjän ajamaan syytteesen ja vaatimuksiin tai kun syyttäjä ajaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta (Virolainen & Pölönen 2004, 190-191). Asianomistajan asema voi myös muuttua kesken rikosprosessin, sillä uhrin mielipide voi muuttua. Hän voi esittää vaatimuksia myöhemmin tai esimerkiksi painostuksen vuoksi perua vaatimuksensa, mikä on ongelmallista ainakin painostuksen toteennäyttämisen kannalta. (OMML 30/2013, 40.)

Ennen hallituksen esitystä tehdyssä todistelutoimikunnan mietinnössä ehdotettiin läheisasianomistajan, jolla ei ole vaatimuksia, vaitiolo-oikeuden poistamista myös tilanteissa joissa syyttäjä ajaa virallisen syytteen alaista rikosta tai kun läheisasianomistaja on alle 15 -vuotias. (OMML 69/2012, 109-110.) Todistelutoimikunnan ehdotus olisi määrittellyt asianomistajan aseman tarkemmin, eikä rooli olisi voinut muuttua kesken oikeusprosessin. Ehdotuksen myötä esitutkintakertomuksen lukeminen olisi ollut kuitenkin tarpeen lähes aina vaitiolo-oikeutta käytettäessä, jolloin vastaajan vastakuulustelu-oikeus ei olisi toteutunut. Tämä ei taas ole prosessioikeudellisesti hyväksyttävää. (Pölönen & Tapanila 2015, 308.)

5.1.3 Vaitiolo-oikeuden murtamiseen liittyvät ongelmat

Painostuksen toteennäyttämisessä on oma hankaluutensa. Hallituksen esityksen mukaan vaitiolo-oikeus voidaan murtaa, jos on ”syytä epäillä”, että todistaja ei ole päättänyt itse vaitiolo-oikeuden käyttämisestä. Aikaisemmat uhkaukset ja pahoinpitelyt sekä epämääräiset vastaukset kieltäytymisen syyksi voivat riittää näytöksi. Esitutkintaviranomaisen tulee esittää kuitenkin edes jonkinlaista näyttöä painostuksesta ja mahdollisesta uhkailusta (LaVM 19/2014, 15). Tähän tulee varautua lähes poikkeuksetta pääkäsittelyä varten.

Asianomistaja on voinut olla myös esitutkinnassa lausumatta asiasta, jolloin tuomioistui-
men murtaessa läheisen vaitiolo-oikeus oikeudenkäynnissä on merkityksetön, jos asianomistaja ei suostu itse asiasta murtamisen jälkeenkään lausumaan, eikä esitutkintamateriaalia ole käytettävissä näyttönä (Karjalainen 2016, 60). Tilanteessa, jossa painostettu lähiomaistodistaja suostuu lausumaan tapauksesta vaitiolo-oikeuden murtamisen jälkeen,

on tuomioistuimen harkinnassa minkälaisen näyttöarvon tällaiselle todistelulle voi antaa. Lähiomaistodistajalta ei oteta totuusvakuutusta (OK 17:43). Asianomistaja voi siis valehdella oikeudessa ilman rangaistusta. Esimerkiksi Pohjois-Karjalan kärjäoikeuden mielestä läheistodistajana kuultavalle uhrille tulisikin säätää rangaistuksen uhka totuudessa pysymisen edellyttämiseksi. (OMML 13/2013, 30.) Esitutkintavaiheessa asianomistaja on aina asianosainen, jolloin hän on myös lausuman antaessaan totuusvelvollinen (ETL 7:6). Totuusvelvollisuuden näkökulmasta esitutkintakertomus olisi siis luotettavampi näyttöarvoltaan, vaikka prosessioikeudellisesti lausumaa oikeudenkäynnissä tulisi pitää luotettavampana. Esitutkintakertomusta ei voi kuitenkaan käyttää ainoana tai merkityksellisempänä todisteena. (Niemi-Kiesiläinen 2004, 337.)

Todistelu-uudistuksen tultua voimaan, läheisen vaitiolo-oikeuden murtamisesta painostustapauksissa ei ole korkeimman oikeuden ratkaisua. Vaasan hovioikeudessa on kuitenkin käsitelty tapausta, jossa Etelä-Pohjanmaan kärjäoikeus oli murtanut asianomistaja A:n, jolla ei ollut vaatimuksia, vaitiolo-oikeuden tämän ilmoitettua, ettei halua tulla kuulukuksi. Vastaaja B:tä syytettiin kahdesta asianomistaja A:han kohdistuneesta pahoinpitelystä ja yhdestä laittomasta uhkauksesta. A ja B olivat tapahtumien aikaan parisuhteessa ja osittain myös kihloissa. A oli esitutkinnassa kertonut tapahtumista ja todennut pelkäävänsä B:tä. Tämän vuoksi kärjäoikeus päätti, että on syytä epäillä, ettei A ole itse käyttänyt vaitiolo-oikeuttaan ja kumosi A:n vaitiolo-oikeuden. Kärjäoikeus katsoi myös, että hätäkeskustallennetta voidaan käyttää todisteena, eikä se kuulu hyödyntämiskiellon piiriin, koska lakivaliokunnan mietinnössä (LaVM 19/2014, 18) todetaan, ettei itseksiminoitisuusuojaan voi vedota ennen esitutkinnan aloittamista annetuista vapaaehtoisista lausumista, vaikkei henkilölle olisi ilmoitettu ETL 7:10 §:n mukaisesti oikeudesta olla myötävaikuttamatta syyllisyytensä toteennäyttämässä. Vastaaja B valitti hovioikeuteen, jossa hovioikeus hyväksyi kärjäoikeuden perustelut siitä, ettei A:lla ole asiassa vaitiolo-oikeutta. Hovioikeus totesi myös, että hätäkeskustallenne kuuluisi hyödyntämiskiellon piiriin, mikäli A:lla olisi vaitiolo-oikeus. Vaitiolo-oikeus on kuitenkin kumottu, jolloin myös hätäkeskustallennetta voidaan käyttää todisteena. Korkein oikeus on hylännyt valituslupahakemuksen 16.8.2017 (nro 1521) ja tuomio on näin lainvoimainen. (VaaHO 2017:2) Ratkaisu antaa onneksi toivoa siitä, että kärjäoikeudet uskaltaisivat kumota vaitiolo-oikeuden entistä helpommin.

5.1.4 Uhrin turvaaminen

Lainsäädännön lähtökohtana on ajateltu, että painostuksen toteennäyttäminen ja uhrin vaitiolo-oikeuden poistaminen suojelisi uhria, sillä rikoksesta epäilty ei voi luottaa siihen, että uhri pysyy asiasta vaiti. Säännöksellä toivotaan olevan ennaltaehkäisevää vaikutusta. (HE 46/2014, yksityiskohtaiset perustelut, jakso 1.1.) Professori Virolainen on kuitenkin todistelutoimikunnan lausuntokoosteessa ilmaissut huolensa siitä, turvaako vaitiolo-oikeuden murtaminen uhria, sillä uhrin pakottaminen todistamiseen voi johtaa jopa väkivallan raaistumiseen. Uhri on ainut, joka tietää parisuhteensa ainutlaatuisuuden ja Virolainen on sitä mieltä, että tämä tietää, miten tapauksessa kannattaa toimia. Poliisin olisi myös hyvä kiinnittää huomiota muiden todisteiden hankkimiseen. (OMML 30/2013, 148.) Kun todisteita on tarpeeksi, uhrin on helpompi luottaa siihen, että rikoksesta tuomitseminen toteutuu tämän jouduttua todistamaan epäiltyä vastaan.

Toisaalta hallituksen esityksessä on todettu, että vaitiolo-oikeus on säädetty perhe-elämän suojauksen vuoksi, mutta yhteiskunnan ei tule missään nimessä suojata perhe-elämää johon sisältyy väkivaltaa. Väkivalta ei kuulu yksityisyyden piiriin, eikä näin ollen tule ajatella, että parisuhdeväkivallan uhria kuultaessa vaarannettaisiin tämän lähisuhde. (Niemi-Kiesiläinen 2004, 326.) Siinä mielessä vaitiolo-oikeuden murtaminen on erittäin perusteltua ja sitä tulisi soveltaa parisuhdeväkivaltatapauksissa uhrin turvaamiseksi erittäin matalalla kynnyksellä. Tulevaisuuden oikeuskäytäntö tulee näyttämään, toteutuuko tämä käytännössä.

5.2 Todistelu-uudistus syyttäjän näkökulmasta

5.2.1 Syyttäjille tehdyn kyselyn toteutus

Oikeudenkäymiskaaren todistelu-uudistus on melko tuore lakimuutos, jonka vuoksi oikeuskäytäntöä ja oikeuskirjallisuutta on aiheesta vielä melko vähän. Lainopillisen tutkimuksen tueksi toteutettiin sen vuoksi pienimuotoinen kysely lakimuutoksesta Sisä-Suomen syyttäjänviraston syyttäjille koskien parisuhdeväkivallan todistelua syyttäjän näkökulmasta. Kyselyssä oli seitsemän kysymystä ja se lähetettiin 25 syyttäjälle. Vastausaikaa oli kaksi viikkoa ja kyselyyn vastasi viisi syyttäjää. Vastausprosentti jäi melko alhaiseksi,

sillä osa syyttäjistä ei hoida parisuhdeväkivaltatapauksia ja toisaalta osa koki vastaamisen turhaksi, mikäli ei ollut kohdannut työssään kyselyssä kysytyjä tilanteita, kuten vaitiolo-oikeuden murtamista. Vastausaika oli myös melko lyhyt ja osui kiireiseen ajankohtaan.

5.2.2 Kyselyn vastaukset

Ensimmäisenä kysyttiin todistelu-uudistuksen vaikutuksista parisuhdeväkivaltatapauksien syyteharkintaan. Syyttäjät olivat yksimielisiä siitä, että syyteharkinnassa tulee kiinnittää entistä enemmän huomiota muun olemassa olevan näytön varmistamiseen, sillä syyttäjän tulee varautua asianomistajan kieltäytymisoikeuden käyttöön. Tällä tarkoitettiin esitutkinnassa hankittuja todisteita. Tutkinnassa tulisi huomioida myös aiemmat samankaltaiset tapaukset, joiden vuoksi asianomistaja saattaisi käyttää vaitiolo-oikeuttaan. Olisi myös hyvä löytää jo valmiiksi näyttöä asianomistajaan kohdistuneesta painostuksesta tai pelosta vastaajaa kohtaan, mikäli asianomistaja vaitiolo-oikeuttaan tulee käyttämään, jotta vaitiolo-oikeus voitaisiin murtaa. Yksi syyttäjä nosti myös syytteen nostamisen tarkeyden esiin tapauksissa, joissa asianomistaja sanoo jo esitutkinnassa käyttävänsä vaitiolo-oikeuttaan pääkäsittelyssä. Syyttämättäjättämispäätöksiä ei tulisi tehdä, vaikka näyttö uhkaisikin jäädä vähäiseksi asianomistajan kieltäytyessä todistamasta.

Toisessa kysymyksessä kysyttiin, onko aiempaa useampi käyttänyt lähiomaisen kokonaiskieltäytymisoikeutta kyseisen oikeuden laajentumisen jälkeen. Osalla kyselyyn vastanneista syyttäjistä ei ollut tällaisesta kokemusta, mutta osa oli sitä mieltä, että on käyttänyt. Oikeuden puheenjohtaja myös muistuttaa vaitiolo-oikeudesta ennen todistelutaroituksessa kuulemista, mikä osaltaan on saattanut vaikuttaa kieltäytyvien määrään. Yksi syyttäjä totesi, että kieltäytymistapauksissa usein oikeudenkäynnin painopiste kiinnittyy helposti siihen, voidaanko lähiomaissuoja murtaa ja itse käsiteltävänä olevan jutun käsittely pitkittyy tästä syystä.

Kolmas kysymys koski lähisuhteen määrittelyn ongelmia, eli joudutaanko oikeudenkäynnissä selvittämään rikoksesta epäillyn ja asianomistajan suhteen luonnetta ja vaitiolo-oikeuden edellytyksiä. Kaksi syyttäjää ei ollut tällaista kokenut, mutta kolmella oli tästä kokemuksia. Asianosaisia on kuultu suhteensa laadusta, jolloin tuomioistuin joutuu määrittelemään suhteen. Asianosaiset eivät välttämättä itsekään osaa määritellä suhteensa laatua ja varsinkin ns. on/off -suhteet ovat lähisuhteen määrittelyn kannalta ongelmallisia.

Suhteen selvittelyyn käytetään pääkäsittelyssä aikaa, jota voitaisiin käyttää asian selvittämiseen.

Neljänneksi kysyttiin asianomistajan aseman muuttumisesta kesken rikosprosessin vaatimuksien esittämisen vuoksi, eli muuttuuko uhrin mielipide ja mihin suuntaan. Mielipide on muuttunut molempiin suuntiin, mutta useammin kuitenkin siihen suuntaan, että asianomistaja luopuu vaatimuksistaan. Mielipiteen muuttaminen koetaan ongelmalliseksi, sillä vaikka kaikenlaisissa parisuhdeväkivaltatapauksissa (lievästä pahoinpitelystä lähtien) syyttäjällä on syyteoikeus, tulee näytön saaminen hankalaksi tapauksissa, joissa asianomistaja käyttääkin esitutkinnasta poiketen pääkäsittelyssä vaitiolo-oikeuttaan. Koettiin, että kieltäytymisoikeus vie syyttäjältä keinoja lähisuhdeväkivaltaan puuttumiseen.

Seuraavaksi kysyttiin, oliko syyttäjä kohdannut vaitiolo-oikeuden murtamistapauksia ja miksi tuomioistuimella oli silloin syytä epäillä asianomistajaan kohdistunutta painostusta. Kahdella syyttäjällä oli kokemusta useammasta vaitiolo-oikeuden murtamisesta ja niissä tapauksissa syytä epäillä -kynnys oli matala, kuten hallituksen esityksessä on korostettu. Vaitiolo-oikeuden murtamiseen on riittänyt aiemmat väkivaltatilanteet, jotka todistavat, että väkivalta on jatkuvaa ja asianomistaja ei näin ollen ole kykenevä päättämään itse vaitiolo-oikeudestaan. Yhdessä tapauksessa vastaaja oli viestein painostanut asianomistajaa, jolloin asiasta oli selkeä näyttö. Tuomioistuin oli myös katsonut yhdessä tapauksessa, ettei kieltäytymisoikeutta ollut, kun asianomistaja oli esitutkinnassa kertonut pelkäävänsä vastaajaa. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 17 §:n 2. momentissa sanotaan, että *”tuomioistuin voi rikosasiassa päättää, ettei todistajana kuultavalla asianomistajalla, jolla ei ole vaatimuksia, ole vaitiolo-oikeutta, jos on syytä epäillä, ettei hän ole itse päättänyt vaitiolo-oikeuden käyttämisestä.”* Tämä koettiin epäonnistuneeksi sanamuodoksi, sillä näyttöä painostamisesta vaitiolo-oikeuden käyttämiseen ei useinkaan ole. Tekijän ei välttämättä tarvitse painostaa uhria olemaan hiljaa, vaan tämä voi pelon vuoksi vaieta omasta tahdostaan. Tällaista vaikenemista ei voida kuitenkaan katsoa vapaaehtoiseksi, sillä päätökseen vaikuttaa vahvasti pelko ja mahdollisten tulevien vaikeuksien välttäminen. Lain tulkitsemiseen toivottiinkin painostuksen toteennäyttämisen sijaan entistä enemmän arviointia siitä, onko perusteltua epäillä uhrin pelkäävän tekijää.

Vaitiolo-oikeuden murtamisen jälkeen on luettu esitutkintakertomusta ja annettu muuta tätä tukevaa todistelua, kuten todisteita vammoista. Yhdessä tapauksista asianomistaja antoi pääkäsittelyssä kertomuksen, joka puhui tekijän syyttömyyden puolesta ja poikkesi

siis aiemmin annetusta esitutkintakertomuksesta. Asianomistajan katsottiin valehtelevan tekijän hyväksi ja tässäkin tapauksessa päädyttiin lukemaan esitutkinnassa annettu kertomus.

Viimeisenä kysyttiin mihin suuntaan lainsäädäntöä tulisi muuttaa todistelun osalta, jotta se suojelisi parisuhdeväkivallan uhria mahdollisimman tehokkaasti. Syyttäjät olivat yhtä mieltä siitä, että nykyinen lainsäädäntö antaa huonot mahdollisuudet puuttua lähisuhdeväkivaltaan. Laki koettiin erittäin ristiriitaiseksi, sillä asianomistajalla on monta tilasuutta kieltäytyä todistamasta, jolloin syyttäjän työ rikosvastuun toteuttamiseksi hankaloituu. Asianomistaja voi joissain tapauksissa halutessaan estää syyttämisen vaitiolollaan, jos muuta näyttöä kuin asianomistajan kertomus ei löydy. Laaja kieltäytymisoikeus estää lain perimmäisen tarkoituksen puuttua parisuhdeväkivaltaan, josta on lainsäädännöllä pyritty tekemään virallisen syytteen alaisia (kuten lievän pahoinpitelyn syyteoikeuden muutos) ja näin julkisia. Osa syyttäjistä oli sitä mieltä, että asianomistajalle tulisi antaa vain esitutkinnassa mahdollisuus käyttää kieltäytymisoikeuttaan. Pääkäsittelyssä asianomistajalla ei siis olisi mahdollisuutta kieltäytyä, mikäli tämä on esitutkinnassa antanut kertomuksen. Näin asianomistajaa ei ajan kuluessa voisi painostaa olemaan hiljaa, eikä syyttäjällä esitutkintavaiheessa oleva näyttö voi kaatua siihen, että asianomistaja käyttääkin vaitiolo-oikeuttaan tuomioistuimessa. Yksi syyttäjä oli sitä mieltä, että laki olisi pitänyt muuttaa siihen muotoon kuin se työryhmän valmistelussa oli, eli kun kyseessä on virallisen syytteen alainen rikos, josta syyttäjä on nostanut syytteen, ei lähiomaisasianomistajalla ole kieltäytymisoikeutta ollenkaan. Asianomistaja ei joutuisi ristiriitaiseen tilanteeseen siitä, haluaako myötävaikuttaa tekijän tuomitsemiseen ja syytteen nostamisvaiheessa olisi helpompi ennakoida lopputulosta. Turhilta oikeudenkäynneiltä välttyttäisiin ja todistelusäännös tukisi muuta lainsäädäntöä, kuten lievän pahoinpitelyn syyteoikeuden muutosta asianomistajan tahdosta riippumattomaksi. Lisäksi nostettiin esille muun näytön käytön sallittavuus, eli vaitiolo-oikeustapauksissa syyttäjä voisi käyttää entistä vapaammin todisteina esitutkintakertomusta, hätäkeskustallenteita ja kuulopuhetodistelua.

6 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Kuten edellä on todettu, asianomistajan oikeudet ja velvollisuudet parisuhdeväkivaltarikosten todistelussa riippuvat asianomistajan asemasta. Asianomistajan asema taas riippuu asianomistajan esittämistä vaatimuksista, sillä vaatimuksista riippuen asianomistajaa kohdellaan joko asianosaisena tai todistajana. Asianosaisasianomistajana uhria kohdellaan, mikäli tällä on vaatimuksia rikoksesta epäiltyä kohtaan, ja todistajana jos vaatimuksia ei esitetä. Tämä tarkoittaa muun muassa asianosaisen ja todistajan erilaista totuusvelvollisuutta, vaitiolo-oikeuden perusteita ja esitutkintakertomuksen hyödynnettävyyttä. Parisuhdeväkivaltarikosten henkilötodistelu on hankalaa sen erityisluonteisuuden vuoksi, koska totuuden selvittäminen voi olla ristiriidassa yksityiselämän suojan ja rikosvastuun toteuttamisen kanssa. Moni pitää parisuhdeväkivaltaa edelleen yksityisasiana, jolloin siihen on hankala puuttua lainsäädännöllä.

Todistelu-uudistuksella laajennettiin lähiomaisen oikeutta kieltäytyä todistamasta läheistään vastaan. Tämä tekee entistä hankalammaksi parisuhdeväkivaltatapauksen toteennäyttämisen, sillä muita todisteita ei välttämättä ole. Lainsäädäntö on pitkään pyrkinyt puuttumaan lähisuhdeväkivaltaan, mutta todistelu-uudistuksen myötä laajennetun kieltäytymisoikeuden voidaan katsoa vievän keinoja toteuttaa rikosvastuuta (varsinkin syyttäjän työtä hankaloittavan tekijänä), koska tärkein ja mahdollisesti ainut tapahtunutta todistanut todistaja saattaa pääkäsittelyssä olla vaiti asiasta. Tämän takia tulee pohtia, kuinka pitkälle yksityisyyttä ja perhe-elämää tulee suojata, jos siihen kuuluu myös väkivaltaa? Väkivaltaa ei pidetä hyväksyttävänä, joten todistelu-uudistuksen laajentama vaitiolo-oikeus antaa tästä ristiriitaisen kuvan, vaikka laissa onkin määrätty vaitiolo-oikeuden murtamista koskevista tilanteista. Vaitiolo-oikeuden murtamiseen vaadittu asianomistajan painostuksen toteennäyttäminen voi olla hankalaa ja syö resursseja käsiteltävänä olevan rikoksen selvittämiseltä. Oikeuskäytännössä todistelu-uudistuksen myötä prosessioikeudellinen ”kikkailu” ja lain määrittelemättömät kohdat esimerkiksi lähisuhteen määrittelyssä ja asianomistajan asemasta saattavat pitkittää oikeudenkäyntejä, mikä ei varmasti ole ollut lain tarkoitus. Rikosprosessi vie tavallisissakin tapauksissa aikaa, eikä sen pitkittäminen ole tarkoituksenmukaista ja vaarantaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisen.

Jatkotutkimuksena voitaisiinkin tutkia, pitkittyvätkö parisuhdeväkivaltarikosten tutkinnat muun näytön hankkimisen takia. Syyttäjä saattaa joutua pyytämään poliisilta lisätutkintaa, jos asianomistajalla on oikeus olla vaiti pääkäsittelyssä ja hänen kertomuksensa on

jutun pääasiallinen näyttö. Toinen jatkotutkimuksen aihe voisi liittyä parisuhdeväkivalta-tapauksien esitutkintaan perehtymiseen ja kuinka sitä voitaisiin parantaa, jotta näyttö ei jäisi vain henkilötodistelun varaan. Poliisin tutkinnan merkitys on huomattava. Mielenkiintoista olisi myös selvittää, kuinka usein toteutunut parisuhdeväkivalta jää tuomitsematta näytön puuttuessa.

Opinnäytetyössä käsiteltäviin tutkimuskysymyksiin vastattiin onnistuneesti ja prosessi onnistui pääsääntöisesti hyvin. Todistelu-uudistuksen tuoreus hankaloitti kuitenkin työn tekemistä jonkin verran, sillä oikeuskirjallisuutta ja -käytäntöä ei aineiston hankkimisen alussa ollut kovinkaan paljon. Opinnäytetyön kirjoittamisprosessin edetessä myös oikeuskäytäntöä on saatu tähän liittyen enemmän ja varsinkin loppuvaiheessa oli hankala pysyttyä aiheessa, sillä todistelu-uudistusta on pohdittu niin lakiasiantuntijoiden artikkeleissa kuin oikeuskäytännössäkin monelta kantilta. Projektin edetessä tutkimuskysymysten rajaus todettiin hieman epäonnistuneeksi, sillä asiaa olisi voinut tarkastella tietystä näkökulmasta, ottaen esimerkiksi pohdinnan aiheeksi todistelun merkityksen parisuhdeväkivallassa. Lainopillisen tutkimuksen lisäksi tehdyn kyselyn syyttäjille olisi voinut toteuttaa haastatteluna, jolloin vastauksiakin olisi mahdollisesti saatu enemmän. Kyselyn vastausprosentti jäi alhaiseksi, eikä näin tuonut kovin montaa erilaista näkökulmaa aiheelle. Kaiken kaikkiaan opinnäytetyöprosessi oli mielenkiintoinen ja opettavainen.

LÄHTEET

Danielsson P. & Salmi V. 2013. Suomalaisten kokema parisuhdeväkivalta 2012 – Kansallisen rikosuhritutkimuksen tuloksia. Verkkokatsauksia 34/2013. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos

Euroopan ihmisoikeussopimus (63/1999)

Halme K. & Rantaeskola S. 2014. Esitutkintalaki – Kommentaari. Poliisiammattikorkeakoulu. Tampere

HE 94/1993 Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.

HE 144/2003 Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi lähestymiskiellosta annetun lain muuttamisesta ja laiksi rikoslain 21 luvun 17 §:n kumoamisesta.

HE 37/2010 Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 78/2010 Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 21 luvun 16 §:n muuttamisesta.

HE 46/2014 Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

Holmström K. 2011. Miksi nainen ei lähde? Väestöliiton verkkojulkaisu. Luettu 29.6.2017 <http://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/ajankohtaista/?x217700=1038883>

Hormia L. 1979. Todistamiskielloista rikosprosessissa II. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. Vammala

Karjalainen J. 2016. Parisuhdeväkivallan uhrin vaikutus riittävän näytön saamiseen lievästä pahoinpitelyrikoksesta. Lapin yliopisto. Oikeustieteiden tiedekunta. Pro gradu -tutkielma.

Kaitue S., Nojonen T. & Släen A. 2007. Yleistä muttei yksityistä. Oikeudelliset keinot lähisuhdeväkivallasta selviytymiseen. 1. painos. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Kemppinen H. 2017. Vastakuulustelu-oikeuden toteutuminen rikosoikeudenkäynnissä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen viimeaikaisessa oikeuskäytännössä. Defensor Legis N:o 3/2017. 389-401.

Kotanen R. 2013. Näkymättömästä näkökulmaksi. Parisuhdeväkivallan uhrit ja oikeudellisen sääntelyn muutos Suomessa. Helsingin yliopisto. Sosiologia. Väitöskirja.

Kotanen R. & Smolej M. 2014. Lähisuhteissa tehtyjen lievien pahoinpitelyiden syyte-oikeuden muutos 2011. Oikeus 2014 (43), 1:7-29.

LaVM 22/1994 vp. Hallituksen esityksestä rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi. Helsinki: Lakivaliokunta.

LaVM 19/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. Helsinki: Lakivaliokunta.

Melander H. 2012. Asianomistajan vaitiolo-oikeuden suhteesta vastaajan vastakuulustelu-oikeuteen. Teoksessa: Ervo L., Lahti R. & Siro J. Perus ja ihmisoikeudet rikosproses- sissa. Helsingin hovioikeuden julkaisuja.

Niemi-Kiesiläinen J. 2004. Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

OMML 69/2012. Todistelu yleisissä tuomioistuimissa. Lausuntokooste.

OMML 30/2013. Todistelu yleisissä tuomioistuimissa. Lausuntokooste.

Pölönen P. & Tapanila A. 2015. Todistelu oikeudenkäynnissä. Helsinki: Tietosanoma

Rautio J. & Frände D. 2016. Todistelu – Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari. Helsinki: Edita Publishing Oy

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. 2015. Parisuhdeväkivalta. Päivitetty 2.1.2015. Luettu 19.6.2017. https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/lahi-suhde_perhevakivallan_ehkaisytyo/lahisuhde/parisuhdevakivalta

Virolainen J. & Pölönen P. 2004. Rikosprosessin osalliset. Rikosprosessioikeus II. Helsinki: Sanoma Pro Oy

Vuorenpää M. 2014. Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa. 2. painos. Helsinki: Sanoma Pro Oy

Väestöliitto. 2017. Seksuaalinen väkivalta. Luettu 19.6.2017. http://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhdesta/parisuhdevakivalta/seksuaalinen-vakivalta/

OIKEUSTAPAUKSET

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Al-Khawaja ja Tahery v. Yhdistynyt Kuningaskunta (15.12.2011)

Hovioikeudet

Helsingin HO 16/400

Turun HO 17/133993

VaaHO 2017:2

Korkein oikeus

KKO 1985 II 93

KKO 1995:66

KKO 2000:71

KKO 2008:68

KKO 2017:65

LIITTEET

Liite 1. Kyselylomake syyttäjille

1(2)

Kyselylomake

Saara Seppänen

Liiketalouden koulutusoh-
jelma, oikeudellinen asiantun-
tijuus
Tampereen ammattikorkea-
koulu

Vuoden 2016 todistelu-uudistuksen vaikutukset parisuhdeväkivaltatapauksien to- disteluun syyttäjän näkökulmasta

Kyselyyn vastaajan nimi:

Vastauspäivämäärä:

1. *Mitkä ovat todistelu-uudistuksen vaikutukset parisuhdeväkivaltatapauksien syyte-
harkintaan? Esim. pitääkö näytön hankkimiseen ja arviointiin kiinnittää entistä
enempää huomiota?*
2. *Lähiomaisen kokonaiskieltäytymisoikeuden laajentumisen merkitys todisteluun,
onko aiempaa useampi kieltäytynyt todistamasta?*
3. *Onko lähisuhteen määrittelyssä ollut ongelmia, eli onko vaitiolo-oikeuden saa-
miseksi vedottu olemattomiin parisuhteisiin tai avoliittoihin? Onko tuomioistui-
messa siis jouduttu selvittämään rikoksesta epäillyn ja asianomistajan suhteen
luonnetta ja onko vaitiolo-oikeuteen ylipäänsä edellytyksiä?*
4. *Kuinka usein asianomistajan asema muuttuu rikosprosessin aikana vaatimuk-
sien esittämisen vuoksi? Muuttuuko uhrin mielipide ja tapahtuuko tämä yleisem-
min kumpaan suuntaan, eli luopuuko tämä vaatimuksistaan vai esittääkö aiem-
masta poiketen vaatimuksia?*
5. *Onko kohdallesi sattunut tapausta, jossa tuomioistuin olisi murtautunut läheisasi-
anomistajan vaitiolo-oikeuden epäiltyään rikoksesta epäiltyä asianomistajan
painostamisesta? Jos on, miksi tuomioistuimella oli syytä epäillä painostusta?*
6. *Jos vastasit edelliseen kyllä, suostuiko asianomistaja vaitiolo-oikeuden murta-
amisen jälkeen tapauksessa todistamaan vai käytettiinkö muita todisteita, kuten
luettiin esitutkintakertomusta?*

Bonuskysymys: Mihin suuntaan lainsäädäntöä pitäisi mielestäsi muuttaa todistelun osalta, jotta se suojelisi uhria parisuhdeväkivaltatapauksissa mahdollisimman tehokkaasti.